

Sünnî Olmayan Mezheplerde Karşı Cinsle Dokunmanın Abdeste Etkisi

Yakup Mahmutoğlu

Dr., Bayburt Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku Anabilim Dalı
Dr., Bayburt University, Divinity Faculty, Department of Islamic Law
Bayburt, Turkey
ymahmutoglu@gmail.com
orcid.org/0000-0002-0362-659X

İdris Cebeci

Doktora Öğrencisi, Bayburt Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Ph.D. Student, Bayburt University, Graduate Education Institute
Bayburt, Turkey
idriscebeci47@hotmail.com
orcid.org/0000-0003-2752-0906

Effect of Touching the Opposite Sex on Ablution in Sects which are not Sunni

Abstract

Islam placed great emphasis on an uninterrupted link between the servant and the creator. Undoubtedly, one of the most important elements that strengthen this link is the sincere worship of the servant to the God. Since prayer (salât), on the other hand, is the most important of these worships, the ablution and dry ablution (tayammum), which are accepted as a preparation for prayer, were considered as important.

In the Qur'ân, ablution and dry ablution topics are dealt as detached in verse 6 of al-Mâidah and verse 43 of al-Nisâ. As a result of the efforts made by Islamic scholars towards understanding these two verses, many comments and Islamic judicial opinion emerged.

One of the most important disputes that arise in the context of these two verses is whether touching the opposite sex has spoil the ablution or dry ablution. There have been many disputes about what is meant in the aforementioned verses from the first period ('aşr al-sa'adah) namely; the following statement mentioned as one of the situations in which ablution and dry ablution should be taken: "...

أو لامستم النساء (aw lāmastum al-nisā'a/or when you touch women)..." some scholars said, the statement of "أو لامستم النساء (aw lāmastum al-nisā'a/or when you touch women)" means, touch; some said it means touch with lust, others said it was figuratively sexual intercourse (jimā). Based on these different meanings, some scholars have expressed an Islamic judicial opinion as "touching the opposite sex in absolute terms", some "touching only with lust" and others "sexual intercourse with women" spoils the ablution and dry ablution.

In the study, the opinions of the non-Sunni Shiite-Jafari, Shiite-Zaydis and Khārijī-Ibāzīs sects on the subject of "lams/mulāmasa (touch, intercourse)" in the context of the relevant verses, reason ('aql) and revealed (naql) evidences based on their opinions, and their answers to scholars and sects in opposition to defend their views, were made by referring to basic resources as much as possible.

İntihal Taraması/Plagiarism Detection: Bu makale intihal taramasından geçirildi/This paper was checked for plagiarism

Geliş/Received: 17 Aralık/December 2019 | **Kabul/Accepted:** 06 Mart/March 2020 | **Yayın/Published:** 20 Mart/March 2020

Atıf/Cite as: Yakup Mahmutoğlu - İdris Cebeci, "Sünnî Olmayan Mezheplerde Karşı Cinsle Dokunmanın Abdeste Etkisi = Effect of Touching the Opposite Sex on Ablution in Sects Which are not Sunni", *Eskiyeini* 40 (Mart/March 2020), 9-35. <https://doi.org/10.37697/eskiyeini.660193>

Copyright © Anadolu İlahiyat Akademisi/Anatolian Theological Academy, 06050, Ankara, Turkey | www.anilakademi.com
CC BY-NC 4.0 | This paper is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial License

When dealing with the subject, firstly, the meaning of the words “lamasa/lāmasa” in the mentioned verses is referred in some important classical dictionaries, in the meaning of the works such as *Gharib al-Qur’ān* and in tafsir (Qur’ān interpretation) sources. The reading of the related verses, how these differences were evaluated by various Qur’ān recitations (qira’at) and Islamic jurists, and their effects on meaning were revealed. Afterwards, the verses (al-Māidah 5/6, al-Nisā 4/43) and hadiths were mentioned with their meanings and were briefly evaluated in order to provide a basis for the views of non-Sunnī sects. In this context, the approaches of Jafari, whose understanding of hadith method is different from others, to the concept of hadith/narration, are briefly given.

After the foregoing explanations made above, the views and evidence of non-Sunnī sects on lams/mulāmasa (touching) were revealed in detail and the following findings were reached: The Shiite-Jafari tried to explain the issue of lams/mulāmasa only with the narrations coming from the imams of the People of the Household (ahl al-bayt) especially in the early periods due to their hadith understanding and some sectarian attitudes. Other did not include any narrations (transcripts) from many companions (ṣahabah) and tabi’in (ones who saw ṣahabah). They also did not need to refer rational (‘aqli) and dictionary-based evidence. In this respect, it is possible to say that they exhibit a very different and/or protective approach compared to other sects. However, it was observed that Jafaris displayed different methods within the sect while dealing with the subject of mulāmasa in the historical process. For example, the first scholars of the Shiite-Jafaris belonging to the Ahbārī tradition understood this subject only in the light of the narrations from the imams. They strongly opposed to resort to any other evidence than these narrations. Whereas the Usūlīs (and especially the 6th century scholar Tabarsi) that emerged in later periods, in addition to the narrations from the innocent imams, also took into account the companions of Prophet Mohammad (ṣahabah), ones who saw ṣahabah (tabi’in) and the narratives from the Sunnī scholars, as well as the rational (‘aqli) and dictionary-based evidences. As a result, Jafari accepted the view that the expression “... أو لامستم النساء ...” (*aw lāmastum al-nisā’a ...*) in the relevant verses is a metaphorical sexual intercourse in the light of the narrations coming from the imams. Therefore, they argued that regardless of whether they were mahram (within the relationships forbidden for marriage) or nāmahram (unrelated), opposite sex kissing or touching each other would in no way spoil the ablution. Regarding this view, it was also said that there was no conflict within the sect and even an alliance (ijmā).

While the Shiite-Zaydis also included an inference on lams/mulāmasa, unlike the Jafaris, they included not only the narrations coming from imams of the People of the Household (ahl al-bayt) but also many hadiths and narrations in the sources regarded as valid by the sects outside the Shiites. Again, contrary to the Jafaris, they tried to support their views with rational and dictionary-based evidence. For this reason, it can be said that the Zaydis behaved relatively more positively about the mulāmasa. Zaydis stated that the purpose of the expression “... أو لامستم النساء ...” (*aw lāmastum al-nisā’a ...*) is a metaphorically sexual relationship according to the narrations that come through the companion of Prophet Mohammad, ones who saw ṣahabah and imams. In this respect, they adopted the view that men and women touching each other, regardless of whether they are mahram or nāmahram, will in no way spoil the ablution.

On the other hand, the Khārijī-Ibāzīs focused more on stains (al-najasa) and sin when they were writing the ablution situations in their early works. For this reason, it was observed that touching the opposite sex did not specifically deal with ablution. Therefore, they did not pay much attention to the fact that the expression “... أو لامستم النساء ...” (*aw lāmastum al-nisā’a ...*) in the relevant verses is true or metaphorical. However, it has been observed that they have devoted quite a lot to the subject of mulāmasa in their recent works, especially *Ma’arīj al-A’māl*. Therefore, according to the Ibāzīs, since the words of lamasa/lāmasa in the relevant verses are sexual intercourse in a figurative sense, the absolute touching the opposite sex does not spoil ablution. However, because they argue that any bad words and behaviors that are accepted as sin will spoil ablution, these people said that looking or

touching the woman's body (the whole body except hand and face), which is forbidden to look at, will spoil ablution. And either they said that looking and touching with lust in places where it is not forbidden to look will destroy the ablution. In addition, it was observed that they used almost every hadith/narration that supports their views as evidence, regardless of whether they are authentic or not.

Keywords

Islamic Law, Jafari, Zaydi, Ibāzī, Ablution, Touch

Sünnî Olmayan Mezheplerde Karşı Cinsle Dokunmanın Abdeste Etkisi

Öz

İslâm dini, kul ile yaratıcısı arasında kesintisiz bir bağın bulunmasına önem vermiştir. Kuşkusuz bu bağı kuvvetlendiren en önemli unsurlardan biri, kulun rabbine ihlaslı bir şekilde yapmış olduğu ibadetleridir. Namaz ise, bu ibadetlerin en önemlisi olduğu için namaza hazırlık sayılan abdest ve teyemmüm de o derece önemli kabul edilmiştir.

Kur'ân-ı Kerim'de, abdest ve teyemmüm konuları, Mâide sûresi 6. ve Nisâ sûresi 43. âyetlerde müstakil olarak ele alınmıştır. İslâm âlimlerinin bu iki âyeti anlamaya yönelik ortaya koydukları emek ve gayret neticesinde birçok yorum ve ihtihâd ortaya çıkmıştır.

Bu iki âyet çerçevesinde ortaya çıkan en önemli ihtilaflardan biri, karşı cinsle dokunmanın abdesti veya teyemmümü bozup bozmadığı konusudur. Şöyle ki; bahsi geçen âyetlerde, abdest ve teyemmüm alınması gereken durumlardan biri olarak zikredilen "... أو لامستم النساء (ev lâmetumu'n-nisâe/ya da kadınlara dokunduğunuzda)..." ifadesi ile ne kast edildiği hakkında, ilk dönemden (asr-ı saâdetten) günümüze kadar süre gelen birçok ihtilaf söz konusu olmuştur. Bazı âlimler, "... أو لامستم النساء (ev lâmetumu'n-nisâe)..." ifadesinden kast edilen mananın mutlak dokunmak, bazıları şehvetle dokunmak, bazıları ise mecazî anlamdainsel birliktelik (cimâ) olduğunu söylemişlerdir. Bu farklı anlamlandırmalara bağlı olarak, bir kısım âlimler, "karşı cinsle mutlak anlamda dokunmak"; bir kısmı, "sadece şehvetle dokunmak"; bir kısmı da, "kadınlarla cimâda bulunmak" abdesti ve teyemmümü bozar şeklinde ihtihâda varmışlardır.

Çalışmada, Sünnî olmayan Şîf-Caferî, Şîf-Zeydî ve Haricî-Ibâzî mezheplerinin, ilgili âyetler bağlamında "lems/mülâmesi" konusu hakkındaki görüşleri, görüşlerini dayandırdıkları akfî ve naklî deliller ve de kendi görüşlerini savunma sadedinde karşıt görüşteki âlim ve mezheplere vermiş oldukları cevaplar, mümkün merteye temel kaynaklara başvurulmak suretiyle ortaya konulmuştur.

Konuyu ele alırken ilk olarak, zikredilen âyetlerde yer alan "lemese/lâmesi" kelimelerinin önemli bazı klasik sözlüklerde (*mu'cemler*), *Çarîbu'l-Kur'ân* türü eserlerde ve tefsir kaynaklarında hangi manada kullanıldıklarına, ilgili âyetlerin kıraât farklılıklarına, bu farklılıkların müfessirler ve fakihler tarafından nasıl değerlendirildiklerine ve manaya olan etkilerine temas edilmiştir. Ardından ilgili âyetler (el-Mâide 5/6, en-Nisâ 4/43) ve hadisler mealleriyle zikredilmiş ve Sünnî olmayan mezheplerin görüşlerine dayanak teşkil etmeleri açısından kısaca değerlendirilmişlerdir. Bu çerçevede, hadis usulü anlayışı diğerlerine göre farklı olan Caferîlerin hadis/rivâyet kavramına yaklaşımlarına da kısaca yer verilmiştir.

Yukarıda yapılan ön bilgi mahiyetindeki açıklamalardan sonra, Sünnî olmayan mezheplerin lems/mülâmesi konusundaki görüşleri ve delilleri ayrıntılı olarak ortaya konulmuş ve şu bulgulara varılmıştır:

Şîf-Caferîler, başta hadis usulü anlayışları ve mezhep içi bazı muhafazakâr tutumları sebebiyle, lems/mülâmesi konusunu özellikle ilk dönemlerde sadece ehl-i beytin masum imâmılarından gelen rivâyetlerle açıklamaya çalışmışlardır. O kadar ki, ne birçok sahabe ve tabîinden gelen rivâyetlere (naklî delillere) yer vermişler, ne de akfî ve lugavî delillere başvurma gereği duymuşlardır. Bu bakımdan, diğer mezheplere göre oldukça farklı ve/veya korumacı bir yaklaşım tarzı sergilediklerini söylemek mümkündür. Ne var ki, Caferîlerin, tarihsel süreçte mülâmesi konusunu ele alırken mezhep içinde farklı yöntemler sergiledikleri de görülmüştür. Söz gelimi, Şîf-Caferîlerin, Ahbârîlik geleneğine

mensup ilk dönem âlimleri, konuyu sadece ehl-i beytin masum imamlarından gelen rivâyetler ışığında anlamışlar; bu rivâyetler dışında başka bir delile başvurmayaya ise şiddetle karşı çıkmışlardır. Buna karşılık daha sonraki dönemlerde ortaya çıkan Usûlîler (ve özellikle hicri 6. asır âlimi Tabersî) ise, masum imamlardan gelen rivâyetler yanında, birçok sahabe, tabîîn ve sünnî âlimlerden gelen rivâyetleri ve de akfî ve lugavî delilleri de dikkate almışlardır. Sonuçta Caferîler, ilgili âyetlerde yer alan “... أو لامستم النساء (ev lâmestumu'n-nisâe)...” ifadesinin, imamlardan gelen rivâyetler ışığında, mecâzî anlamda cinsî münasebet (cimâ) olduğu görüşünü kabul etmişler. Bu sebeple de, mahrem veya nâmahrem olduklarına bakılmaksızın karşı cinslerin -birbirini öpmeleri de dâhil- birbirine dokunmalarının hiçbir şekilde abdesti bozmayacağını savunmuşlardır. Bu görüş hususunda mezhep içinde ihtilaf olmadığı ve hatta ittifak (icmâ) olduğu da söylenmiştir.

Şîî-Zeydîler, lems/mülâme konusunda istidlalde bulunurken, Caferîlerden farklı olarak, sadece ehl-i beyt imamlarından gelen rivâyetlere değil, aynı zamanda Şîîlerin dışındaki mezheplerce muteber sayılan kaynaklarda yer alan birçok hadîs ve rivâyete de yer vermişlerdir. Yine, Caferîlerin aksine, görüşlerini akfî ve lugavî delillerle de destekleme yoluna gitmişlerdir. Bu sebeple Zeydîlerin mülâme konusunda nispeten daha mutedil davrandıkları söylenebilir. Zeydîler, “... أو لامستم النساء (ev lâmestumu'n-nisâe)...” ifadesinden maksadın, başta ehl-i beyt ve diğer birçok sahabe, tabîîn ve imamlar yoluyla gelen rivâyetlere göre, mecâzen cinsel birliktelik olduğunu belirtmişlerdir. Bu itibarla onlar, erkek ve kadınların, mahrem veya nâmahrem olmalarını dikkate almadan, birbirine dokunmalarının hiçbir şekilde abdesti bozmayacağı görüşünü benimsemişlerdir.

Harici-İbâzîler ise, ilk dönemlerde kaleme aldıkları eserlerinde, abdesti bozan durumları zikrederken daha çok necâsetin çıkması ve günah işlenmesi üzerine yoğunlaşmışlardır. Bu sebeple karşı cinsle dokunmanın abdeste etkisini özel olarak ele almadıkları görülmüştür. Dolayısıyla ilgili âyetlerdeki “... أو لامستم النساء (ev lâmestumu'n-nisâe)...” ifadesinin, hakikî veya mecâzî olmasına pek fazla değinmemişlerdir. Ancak başta *Me'aricu'l-A'mâl* olmak üzere son zamanlarda telif ettikleri eserlerinde mülâme konusuna oldukça yer ayırdıkları görülmüştür. Şu halde İbâzîlere göre, ilgili âyetlerde yer alan leme/lâme kelimeleri, mecâzî anlamda cinsel birliktelik olduğu için, mahrem veya nâmahrem olduğuna bakılmadan karşı cinsle mutlak olarak dokunmak abdesti bozmaz. Bununla birlikte günah kabul edilen her türlü kötü söz ve davranışın abdesti bozacağını savunmaları sebebiyle, kadının haram olan avret mahalline (el ve yüz hariç bütün vücuduna) bakmanın veya dokunmanın yahut da bakmanın haram olmadığı yerlere şehvetle bakmanın ve dokunmanın abdesti bozacağını söylemişlerdir. Ayrıca onların bu konuda, görüşlerini destekleyen hemen her hadîsi/rivâyeti, sahih olup olmadığı ayırımı yapmaksızın delil olarak kullandıkları da görülmüştür.

Anahtar Kelimeler

İslâm Hukuku, Caferî, Zeydî, İbâzî, Abdest, Dokunma

Giriş

İslâm dininde kul ile yüce yaratıcısı arasında bağların güçlü ve sürekli olması hedeflenmiştir. Bu bağların en önemli tezahürü hiç şüphesiz kulun rabbine ibadette bulunmasıdır. İbadetler yüce yaratıcının önünde eğilmek ve azametini kabul etmek anlamına geldiği için her inanç sisteminde belli kurallar çerçevesinde gerçekleşmektedir. İslâm dininde insanın her açıdan temizlenme vesilesi kabul edilen ibadetlerin başında namaz gelir. Öyle ki, İslâm'da kelime-i tevhitte sonra en önemli ibadet namaz kabul edilmektedir. Nitekim Hz. Peygamber'in de, bazı hadîslerinde namazdan, Müslümanları kâfir ve münafıklardan ayırt edici işaret olarak bahsettiği görülür.¹ Bununla birlikte namaza hazırlık için yapılan

¹ Bu konuda Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Müslüman ile şirk ve küfür arasındaki fark namazı terk etmektir”. Bk. Ebu'l-Huseyn b. el-Haccâc Müslim, *Sahîhu Müslim*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beyrut: Dâru İhyâi't-

bir takım temizlikler anlamındaki abdest de -aynen namaz gibi- Kur'ân ile düzenlenmiştir. Şu halde abdestsiz namaz kılınamayacağından dolayı abdest, namaz kadar önemli kabul edilmiştir.

Kur'ân-ı Kerîm'de, namaz kılmaya kalkacak olan kimsenin hangi durumlarda abdest alması gerektiği Mâide 6. ve Nisâ 43. âyetlerde ifade edilmiştir. Ne var ki, birçok fikhî meselede olduğu gibi bunda da tafsilata dair hususlar Hz. Peygamber'in söz, fiil ve davranışlarına bırakılmıştır. Bunun bir neticesi olarak da abdesti bozan durumlar, başka bir deyişle abdest alınması gereken durumlar, Hz. Peygamber'in uygulamalarında (sünnette) etrafıca ele alınmıştır.

Abdest her ne kadar maddî bir temizlik gibi görölse de insanın gün içinde yapmış olduğu bazı günahlarını da silip attığı ve sadece maddî kirlerden arındırmaktan ibaret olmadığı için manevî yönü ağır basan bir temizlik kabul edilir.² Bu sebeple maddî pisliklerin bulunması durumunda abdest alınmasının gerekli olacağı hususu aklen kavranılması kolay ve mümkün olduğundan fıkıh mezhepleri arasında pek fazla ihtilaf bulunmamaktadır.³

Türâşî'l-'Arabî, ts), "İmân", 134; Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *Sünenü Ebi Dâvûd*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhâmîd (Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, ts.), "Sünnet", 15. Başka bir hadîste Efendimiz: "Bizimle münâfiklar arasındaki fark namazdır" buyurmaktadır. Bk. Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre İbn Mûsâ et-Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Kahire: y.y., 1357/1938), "İmân", 9; Nesâî, "Salât", 8. Sünnî düşüncede, amel imandan bir cüz kabul edilmediği için bu tür rivâyetler, ibadetlerin terkinden dolayı Müslümanların gayrimüslimlere benzetilerek imanın zayıflaması şeklinde te'vîl edilmiştir. Bk. Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazâlî, *el-İktîşâd fil-İ'tikâd* (Cidde: Dâru'l-Minhâc, 2. Baskı, 1433/2012), 284, 285; Ebû Hafs Sirâcuddîn Ömer b. İshâk el-Gaznevî, *Şerhu 'Akâidetü't-Tahâviyye*, thk. Hâzîm Geylânî el-Hanef - Muhammed Abdulkâdir Nassâr (Mısır: Dâru'l-Kereze, 2009), 115, 116.

² Abdestin manevî temizlik olduğü hususunda Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Her kim namaz kılmak amacıyla abdest almaya kalkar da ellerini yıkarsa, ilk damlayla beraber elleriyle yaptığı günâhlar akar gider. Ağzına su verip çalkaladığında diliyle ve dudaklarıyla işlediği günâhlar, akan ilk su damlasıyla beraber akar gider. Yüzünü, dirseklere kadar ellerini, topuklara kadar ayaklarını yıkadığı zaman da onlarla yaptığı her günâhtan kurtulur. Annesinden doğduğu gün gibi tertemiz olur". Bk. Müslim, "Tahâret", 32; Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şu'ayb b. Alî b. Sinân en-Nesâî, *Sünenü'n-Nesâî (es-Suğrâ)*, thk. Abdulfettâh Ebû Çudde (Haleb: Mektebetü'l-Matbû'atü'l-İslâmiyye, 1406/1986), "Tahâret", 58; Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvinî İbn Mâce, *Sünen*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (b.y.: Dâru'l-Fikr, ts.), "Tahâret", 6. Ayrıca abdest almaya devam eden kişilerin abdest uzuvları parlayacağı için ahirette, Efendimiz tarafından hemen tanınacaktırlar. Nitekim bu hususta Hz. Peygamber bir kabristan ziyaretinde şöyle buyurmuştur: "Size selam olsun ey mü'minler topluluğunun yurdu! Muhakkak biz de Allah dilerse size katılacağız. Biz kardeşlerimizi görmeyi arzu ederiz". Yanında bulunan sahabîler: "Ey Allah'ın Resûlü biz senin kardeşlerin değil miyiz? diye sorunca Efendimiz: "Siz benim ashâbımsınız/arkadaşlarımsınız, kardeşlerim ise daha sonra geleceklerdir" şeklinde cevap vermiştir. Onlar: "Sonra gelecek ümmetini nasıl tanırsın yâ Resûlallah?" diye sorunca, O şöyle buyurmuştur: "Ne dersiniz bir adamın siyah atların arasında alını beyaz olan bir atı olsa, onu tanımaz mı?" deyince", "Tabii ki tanıır" diye onu tasdik ettiler. Bunun üzerine Resûlullâh şöyle buyurdu: "Onlar kıyâmet günü abdestten dolayı uzuvları beyaz ve parlak olarak gelirler de ben onları Kevser havuzuna sokarım". Bk. Müslim, "Cenâiz", 104.

³ Söz gelimi, bevl ve gâitîn abdesti bozduğu ittifak ile kabul edilmektedir. Buna karşılık bütün mezheplerde necis kabul edilen kan ve kusmuğün abdeste etkisi hususunda mezhepler arasında ihtilaf bulunmaktadır. Bk. Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb eş-Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti Elfâzi'l-Minhâc* (İstanbul: Matbaatu Eser, 1377/1958), 1/31-36; İbn Âbidîn, Seyyîd Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdulazîz, *Hâşiyetu İbn Âbidîn (Reddü'l-Muhtâr 'ale'd-Dürri'l-Muhtâr)* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rîfe, 2015), 1/ 284-294; Hüseyin Kahraman, "Hadislerle Göre Kusmanın Abdeste Etkisi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/2 (2009), 152-182; Fatih Turay, "Kanın Abdeste Etkisi", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 43 (2015), 422-439.

Ne var ki, delâleti zannî bir nassın dilsel yorum farklılıkları sebebiyle, karşı cinsel dokunma konusunda mezhepler/fukahâ arasında ihtilaf ortaya çıkmıştır.

Şu halde karşı cinsel dokunma durumunda abdestin bozulup bozulmayacağı (lems/mülânese) konusu abdeste dair en önemli ihtilaflarından biridir.⁴ Aşağıda da ifade edildiği üzere ülkemizde karşı cinsel dokunmayla ilgili Sünnî mezheplerin görüşlerini ve delillerini ele alan makaleler yazılmıştır. Ancak konuyla ilgili olarak Sünnî olmayan mezheplerin görüşlerini ihtiva eden bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Dolayısıyla bu makalenin ülkemiz itibarıyla hem yeni hem de orijinal bir nitelik taşıdığı açıktır. Bu sebeple makalede, konunun, Şîiler ve İbâzîler tarafından nasıl ele alındığı irdelenmeye çalışılmıştır.

Başta tefsir, hadîs ve özellikle de mezheplerin temel fıkıh kaynaklarında konuyla ilgili ihtilafın var oluş sebepleri ve boyutu, mezheplerin görüş ve delilleri, karşıt görüşlere verdikleri cevaplar ve konuya ışık tutacak rivâyetler birçok yönden ele alınarak tahlil edilmiştir.

Karşı cinsel dokunma (lems/mülânese) konusu, Sünnî ya da Sünnî olmayan tüm tefsir kaynaklarında ilgili âyetlerin tefsirleri kısmında, hadîs ve fıkıh eserlerinin temizlik kitabının (*kitâbu't-ṭahâreḥ*) alt başlıkları olan abdesti bozan ve bozmayan şeyler (*babu mâ yenkuẓul vuzu ve mâ lâ yenkuẓuhu*) kısımlarında detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Şu halde konuyla ilgili olarak oldukça zengin bir literatür oluştuğu aşîkârdır. Bu bağlamda istifade edilen eserlere kaynakçada tek tek yer verilmiştir.

Ne var ki, konunun klasik metinlerde ayrıntılı olarak ele alındığını söylemek mümkün olmakla beraber bütün mezheplerin görüş ve delillerinin bir arada verildiği ve değerlendirildiği bütüncül bir çalışma yoktur.

Günümüzde yapılan çalışmalara gelince; abdest âyetini konu alan birkaç çalışmadan bahsetmek mümkün olmakla birlikte, bunların da, içerik ve kapsam açısından çalışmamızdan farklı olduğunu ifade etmek gerekir. Söz gelimi, “Hüseyin Kahraman, Hadislere Göre Karşı Cinsel Dokunmanın Abdeste Etkisi, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/1 (2010), 69-109” künyeli makale bunlardan biridir. Yazar, çalışmasında mülânesenin abdesti bozup bozmayacağı hakkında vârid olan bazı önemli hadîsleri farklı senedleri ile ele alarak sened ve sıhhat açısından değerlendirmeler yapmış ve satır aralarında bazı sahabî ve mezheplerin görüşlerine yer vermiştir. Başka bir ifade ile fıkıh mezheplerinin görüşlerini ayrıntılı olarak ele almadığı, mezhep imâmının görüşünü vermekle beraber ilgili mezhepte muftâ bih görüşün tam olarak ne olduğunu belirtmediği için -başlıktan da anlaşılacağı üzere- fikhî çalışmadan ziyade hadîs çalışması niteliği taşımaktadır.⁵

⁴ Örneğin, Hanefîlere göre sadece fâhiş mübâseret abdesti bozar. Zira bu durumda necâsetin/mezinin çıkma ihtimali oldukça yüksektir. Kadınlara mutlak dokunmak abdesti bozar diyen İmâm Şâfiî ve Zâhirîler ise bunun taabbudî olduğunu söylerler. Bk. Ebû Zekeriyâ Yahyâ en-Nevevî, *el-Mecmu' Şerhu'l-Mülâhezzeb*, thk.-tlk. Muhammed Necîb Muṭî'î (Cidde: Mektebetu'l-İrşâd, ts.), 2/30. Nevevî, burada abdesti bozan şeylerin illetlerinin tam olarak tespit edilemediği için kıyasa kapalı olduğunu da söyler.

⁵ Söz konusu makalede, ilgili meseleye, fikhîçiden ziyade hadisçi gözüyle bakıldığı için meselenin fikhî açıdan eksik olduğu görülmüştür. Örneğin yazar, bahsi geçen makalenin 72-74. sayfaları arasında, İmâm Şâfiî'nin görüşünü aktarırken küçük veya büyük olduğuna bakılmadan yabancı kadına dokunmanın abdesti bozacağını ifade etmiştir. Oysa Nevevî, Şîrbînî ve Büceyremî gibi önemli Şâfiî fikhîçilere göre mezhepte muteber (muftâ bih) görüşü, sadece şehveti celp edecek yaşta olan kadınlara dokunmanın abdesti bozmasıdır. Daha fazla bilgi için bk. Nevevî, *Ravzatu't-Ṭâlibîn* (Beirut: Dâru İbn Hazm, 1423/2002), 1/34; Süleymân b. Muhammed b. Ömer el-Büceyremî, *el-Büceyremî 'ale'l-Ḥaṭîbîn* (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye,

Diğer bir alışma, “Emine Esin G, Lemsü'n-nisâ'nın Abdeste Etkisi Konusundaki Fikhî Tartışmalar, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 35/2 (2008), 73-90” künyeli makedir. Bu makale, konu itibariyle çalışmamızla benzerlik arz etmekle beraber, Snn mezhepleri konu edinmesi ve dipnotlarında mezheplerin görüşlerini kendi kaynaklarından değil de, başka mezheplerin (karşılaştırmalı) fikh eserlerinden aktarması sebebiyle çalışmamızdan farklılık göstermektedir.

Son alışma ise, “Sahip Beroje, Fikh Açısından Karşı Cinsle Dokunmanın Abdeste Etkisi, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 30 (2017), 385-421” künyeli makedir. Yazar alışmasında Snn mezheplerin görüşlerini; delilleri ve deliller içerisindeki bazı hadİsleri değerlendirmeye çalışmıştır. Snn mezheplerin görüşlerini ve delillerini temel kaynaklardan yararlanarak etraflıca ele alma noktasından güzel bir çalışma olmakla beraber, bu çalışmanın da Snn mezheplere odaklanması itibariyle çalışmamızdan farklı olduğu görülmektedir.

Kısaca belirtmek gerekirse, karşı cinsle dokunmanın abdeste etkisini ele almaları yönüyle çalışmamızla benzerlik arz eden bu makalelerde, mlmese hakkında Snn hadİs kaynaklarında vrid olan hadİsler sened ve sıhhat açısından bir değerlendirmeye tbi tutulmuş ve bu bağlamda Snn mezheplerin görüş ve delilleri ele alınmıştır. Çalışmamızda ise, Snn olmayan mezheplerin, “lemese (lems)” ile “lmese (mlmese)” terimlerinden hareketle karşı cinsle dokunma konusuna yaklaşımlarına; görüşlerine, delillerine ve nihayet karşı görüşteki mezheplere verdikleri cevaplara ayrıntılı olarak yer verilmiştir.

Çalışmamızda ilk olarak, lemese/lmese'nin lugav tahliline ve kirat farklılıklarına değinilmiştir. Ardından lems/mlmese konusunu düzenleyen yet ve hadİslere yer verilmiştir. Daha sonra çalışmamızın temelini teşkil eden, Snn olmayan mezheplerin konu ile ilgili görüş ve delilleri detaylı bir şekilde ele alınarak değerlendirilmiştir.

1. Lemese/Lmese'nin Lugav Tahlili ve Kirat Farklılıkları

1.1. Lemese/Lmese'nin Lugav Tahlili

Lemese (lems) ve lmese (mlmese) kelimelerinin terim manası çerçevesinde ortaya çıkan fikh ihtilafların en önemli sebeplerinden biri, bu kelimelerin Arapça'da yaygın olarak “el ile dokunmak”, “el ile yoklamak” ve “cinsel birliktelik” gibi farklı anlamlarda kullanılıyor olmasıdır. Bu nedenle Mide sresinin 6. ve Nis sresinin 43. yetlerinde yer alan “... لامستم  النساء...” ifadesini daha doğru tahlil edilebilmek ve neticede doğru bir sonuca ulaşabilmek için, bu kelimelerin başta klasik sözlükler (*mu'cemler*), arİbu'l-ur'n türü eserler ve tefsir kitaplarında nasıl ele alındıklarını ve hangi manalarda kullanıldıklarını ortaya koymak gerekir. Bu sebeple, öncelikle bazı önemli dilcilerin ve müfessirlerin konuyla ilgili görüş ve izahlarını aktarmak yerinde olacaktır.

1996), 1/311; şirbn, *Muğni'l-Muhtc*, 1/34-36. Yine Hanefi mezhebinin görüş ve delillerini aktarırken mezhebin görüşü tam olarak verilmemiştir. şöyle ki; Hanefilere göre, fhiş mbaşeretin abdesti bozacağı ifade edilmiştir. Ancak bu mbaşeretin ne olduğu ve hangi durumlarda abdesti bozduğu hususuna değinilmemiştir. Hanefilere göre, fhiş mübaşeret arada bir engel olmadan erkek ve kadının cinsel uzuvlarının birbirine değmesidir. Bu temas, İmm Muhammed'e göre abdesti mutlak bozarken Eb Hanİfe ve Eb Ysuf'a göre ise sadece necsetin çıkması durumunda bozar. Hanefi immlar arasındaki bu ihtilafa bakıldığında, fhiş mübaşeret durumlarında abdesti bozan şeyin, necsetin bilfil çıkması veya fhiş mbaşeretten dolayı necsetin çıkma ihtimalinin yüksek olmasıdır, denilebilir. Daha fazla bilgi için bk. Aluddn Eb Bekr b. Mes'd el-Ksn, *Bediu's-Sani' fi Tertİbi's-şeri'* (Beyrut: Dru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 1/243-247; İbn bidn, *Hşiyetu İbn bidn*, 1/303-304.

Cevherî (öl. 393/1003), *eş-Şihâh Tâcü'l-Luğa ve Şihâhu'l-'Arabiyye* adlı eserinde, söz konusu her iki ifadenin “el ile dokunmak” ve kinaye yoluyla “cimâ” anlamında kullanıldıklarını ifade etmiştir.⁶

Râğîb el-İsfehânî (öl. 559/1164), en önemli Kur’ân sözlüklerinden sayılan, *el-Müfredât fi Ğarîbi'l-Kur’ân* adlı eserinde, lâmese ve lemesenin; “el ile dokunmak”, “el ile yoklamak” ve bazen mecâzî olarak “cimâ” anlamında kullanıldıklarını söylemiştir.⁷

İbn Manzûr (öl. 711/1311), *Lisânü'l-'Arab* adlı eserinde, lemese ve lâmese kelimelerinin; “el ile dokunmak”, “el ile yoklamak”, “öpmek” ve mecâzen “cinsel birliktelik” anlamlarında kullanıldıklarını belirtmiştir.⁸ İbn Manzûr, bu kelimelerin aynı manada olduklarını bildirdikten sonra bazı âlimlerin, bu kelimeler arasında şöyle bir farktan bahsettiklerini aktarmıştır: “Lemese, bir şahsın bir nesneye dokunması veya nesnelere birbirine dokunması anlamında kullanılır. Lâmese ise, sadece bireyler arasında gerçekleşen dokunmaları ifade eder”.⁹ İbn Manzûr, mezkûr açıklamalarının yanı sıra bu kelimelerin “mutlak dokunma” veya “cimâ” anlamında olduğunu kabul eden fakihlerin isimlerini vermeden delillerini Kur’ân-ı Kerîm, Sünnet ve sahabe kavline aktararak konuyu fikhî açıdan da kısaca ele almaya çalışmıştır.¹⁰

Fîrûzâbâdî (öl. 817/1415) ise, lemesenin; “el ile dokunmak” ve “cinsel birliktelik” anlamında; lâmesenin ise sadece “cimâ” anlamında olduğunu savunmuştur.¹¹

Meşhur dilcilerin, söz konusu kelimeler hakkındaki görüşlerini aktardıktan sonra, konuyla ilgili bazı müfessirlerin görüşlerine de kısaca yer vermekte fayda vardır. Meselâ Ebû Alî el-Fadl b. Hasen et-Tabersî (öl. 548/1153) ile Şevkânî (öl. 1250/1834), lemese ve lâmesenin Arapça’da mutlak dokunma ve cimâ anlamlarında kullanıldıklarını, ancak ilgili âyetlerde cimâ kast edildiğini ifade etmişlerdir. Ayrıca Şevkânî’nin aktardığına göre, büyük dilci ve müfessirlerden sayılan Ebu’l-Abbâs Muhammed b. Yezîd Muberrred el-Ezdî (öl. 286/900); lemese kıraâtinin “öpmek”, lâmese kıraâtinin ise “cinsel birliktelik” anlamında olması gerektiğini savunmuştur.¹²

Özetle diyebiliriz ki; dilcilerin çoğunluğu, lemese ve lâmese kelimelerinin her ikisinin “el ile dokunmak”, “el ile yoklamak”, “öpmek” ve mecâzen de “cimâ” şeklinde aynı anlamda kullanıldıklarını kabul etmişlerdir. Bunun yanında bazı dilciler, lemesenin, şahısların nesnelere veya nesnelere birbirine; lâmesenin ise, şahısların birbirine dokunmalarını ifade ettiğini söylemişlerdir. Yine bazı dilcilere göre lemese mutlak dokunma, lâmese

⁶ Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd el-Cevherî, *eş-Şihâh Tâcü'l-Luğa ve Şihâhu'l-'Arabiyye*, thk. Ahmed Abdulğafûr ‘Attâr (Beirut: Dâru’l-İlm ve’l-Melâyîn, 2. Basım, 1399/1979), 3/975.

⁷ Ebu’l-Kâsım el-Huseyn b. Muhammed Râğîb el-İsfehânî, *el-Müfredât fi Ğarîbi'l-Kur’ân*, thk. Muhammed Seyyîd Keylânî (Beirut: Dâru’l-Ma’rife, ts.), 454.

⁸ İbn Manzûr, Ebu’l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Mukerrem el-İfrîkî el-Misrî, *Lisânü'l-'Arab* (Beirut: Dâru Sadr, 1414), 6/209.

⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 6/209.

¹⁰ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 6/209.

¹¹ Necduddîn Muhammed b. Ya’kûb el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muħiṭ* (Beirut: Müessesetü’r-Risâle, 2005), 573, 574.

¹² Ebû Alî el-Fadl b. Hasen et-Tabersî, *Mecma’u’l-Beyân fi Tefsîri’l-Kur’ân* (Beirut: Dâru’l-Murtezâ - Dâru’l-‘Ulûm, 1427/2006), 3/79; Muhammed b. Alî b. Muhammed eş-Şevkânî, *Fethu’l-Kadîr el-Câmi’u beyne Feneyi’r-Rivâyeḥ ve’d-Dirâyeḥ min İlmî’t-Tefsîr* (Beirut: Dâru’l-Ma’rife, 1428/2007), 1/751.

ise cimâ anlamındadır. Ne var ki fakihler, farklı kıraâtlerdeki bu kelimeleri farklı anlamlarda kullanmamışlardır. Şöyle ki, fakihler, lemese veya lâmese kıraâtlerinden tercih ettikleri kıraâti hangi manada kabul etmişlerse, diğeri de, bu kıraâtin anlamına hamletmiş ve her iki kıraâtin aynı manada olduklarını var saymışlardır.¹³

1.2. Lemese/Lâmese'nin Kıraât Farklılıkları

Mâide sûresi 6. ve Nisâ sûresi 43. âyetlerde yer alan "... أو لامستم النساء ..." ifadesinin okunuşunda iki farklı kıraât vardır: Birincisi: "أَو لَمَسْتُمُ النِّسَاءِ" (*ev lemestumu'n-nisâe*) şeklindeki okumadır. Kıraât âlimlerinden Hamza b. Habîb (öl. 156/773), Alî b. Hamza el-Kisâî (öl. 189/805) ve Halef b. Hişâm el-Bezzâz (öl. 229/844) bu şekilde okumuşlardır. İkincisi: "... أو لامستم النساء ... (...ev lâmestumu'n-nisâe...)" şeklindeki kıraâttir. Hamza, Kisâî ve Halef dışındaki kıraât âlimleri bu şekilde okumuşlardır.¹⁴

Bu iki kıraât (lemese/lâmese), kıraât-ı seb'adan oldukları için bütün Müslümanlar tarafından mütevâtir ve sahih kabul edilmiştir. Bu konuda icmâ vardır.¹⁵ Buna rağmen Caferî mezhebinde, "sadece ehl-i beyt imâmlarından sahih bir senedle gelen rivâyetler (kıraâtler) mütevâtir ve sahih kabul edilir" görüşü mevcut olsa da, bu ifadeler ile hangi imâm veya imâmların kıraâtinin kast edildiği açıkça anlaşılmamaktadır. Bu sebeple Şîî âlimlerin birçoğuna göre kıraât-ı seb'a sahih ve mütevâtir kabul edilirken¹⁶ bazıları ise, sadece senedinde Hz. Alî'nin yer aldığı Hafs rivâyetiyle gelen Âsım kıraâtini sahih ve mütevâtir kabul etmişlerdir. Hatta bazı Şîî âlimler, başta Ebû Bekr Âsım (öl. 127/745) olmak üzere Ebû 'Amr b. A'lâ (öl. 154/771), Hamza ve Kisâî'nin de Şîî olduğunu iddia etmişlerdir.¹⁷

Zeydîler de, lemese ile lâmese kıraâtlerinden her ikisini kabul etmişlerdir. Söz gelimi Şevkânî, ilgili âyetleri tefsir sadedinde bu kıraâtlerin farklı manalarına temas etmiş, fakat haricî karinelerle cimâ anlamında buluştuklarını belirtmiştir.¹⁸

Mülâmese konusunda, mezheplerin görüşlerinin aktarıldığı başlıklarda da belirtildiği gibi, mevcut kıraât farklılıkları, âyetteki ifadenin, müfessirler tarafından farklı şekilde anlaşılmasına vesile olmuştur.¹⁹ Ancak bu farklılıklar, müfessirleri, söz konusu ifadeyi farklı şekilde tefsir etmeye sevk etmiş olsa bile, fikhîçlar mülâmeseyi hangi anlamda kabul

¹³ Bk. Ahmed b. Huseyn el-Hârûnî el-Hasenî, *Şerhu't-Tecrid fi Fikhi'z-Zeydiyye*, thk. Muhammed Yahyâ Sâlim Ezân - Hâmid Câbir 'Âbid (San'a/Yemen: Merkezü't-Türâşi ve'l-Buğûsî'l-Yemenî, 1427/2006), 1/178; Şevkânî, *Neylü'l-Evâtâr Şerhu Münteka'l-Ahbâr*, thk. Ebû Mu'âz Târik (Riyâd: Dâru İbni'l-Kayyim - Kahire: Dâru İbn Affân, 1426/2005), 1/554; a.mlf., *Fethu'l-Çadîr*, 1/752.

¹⁴ Muhammed Hâdî Marifet, *et-Temhîd fi 'Ulûmi'l-Kur'an* (Beirut: Dâru't-Te'âruf li'l-Metbû'at, 1432/2011), 2/154; Ebû Ca'fer Muhammed b. Alî b. Hasen b. Alî et-Tûsî, *et-Tibyân fi Tefsiri'l-Kur'an* (Beirut: Dâru İhyâi't-Türâşi'l-'Arabî, ts), 1/7; Muhammed Muhsin el-Feyd el-Kâşânî, *Tefsîru's-Şâfi* (Meşhed: Dâru'l-Murtezâ, 2. Basım, 1402/1982), 1/53; Ebu'l-Hayr Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf İbnu'l-Cezerî, *en-Neşru fi'l-Kıraâti'l-Aşr* (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts), 2/250.

¹⁵ Marifet, *et-Temhîd*, 2/154.

¹⁶ Tûsî, *et-Tibyân*, 1/7; Kâşânî, *Tefsîru's-Şâfi*, 1/53; Marifet, *et-Temhîd*, 2/58.

¹⁷ Marifet, *et-Temhîd*, 2/143; Mustafa Öztürk, "İmâmiyye Şîasî'nin Kıraat ve Ahruf-i Seba Anlayışı", *Marife* 8/3 (Kış 2008), 121-154, 134, 135.

¹⁸ Şevkânî, *Fethu'l-Çadîr*, 1/751.

¹⁹ Bk. Kâşânî, *Tefsîru's-Şâfi*, 1/358; Şevkânî, *Fethu'l-Çadîr*, 1/301, 302.

etmişlerse diğer kıraâtı de o manaya hamletmişlerdir. Bununla birlikte fıkıhçılar, müfessirlerin kıraât farklılıklarından kaynaklanan farklı yorumlarını, kendi görüşlerini temellendirmek için delil olarak kullanmışlardır.²⁰

2. Konuyla İlgili Âyetler

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ وَإِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطْبُؤْا مَا وَجَّهْتُمْ مَرْضَى أَوْ عَلَى سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ أَوْ لِمَسْتَمِتِ النَّسَاءِ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ مِنْهُ مَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ وَلَكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ وَلِيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ

“Ey iman edenler! Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi ve -başlarınızı mesh edip- her iki topuk kemiğinize kadar da ayaklarınızı yıkayın. Eğer cünüp iseniz, iyice yıkanarak temizlenin. Hasta olursanız veya seferde bulunursanız veya biriniz abdest bozmaktan (def-i hacetten) gelir veya kadınlara dokunur (mülâmesede bulunur) da su bulamazsanız, o zaman (abdest veya gusül için) temiz bir toprağa yönelin. Onunla yüzlerinizi ve ellerinizi mesh edin (Te-yemmüm edin). Allah, size herhangi bir güçlük çıkarmak istemez. Fakat O, sizi tertemiz yapmak ve üzerinizdeki nimetini tamamlamak ister ki şükredesiniz.”²¹

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَى حَتَّى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ وَلَا جُنُبًا إِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ حَتَّى تَغْتَسِلُوا وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَى أَوْ عَلَى سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ أَوْ لِمَسْتَمِتِ النَّسَاءِ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَفُوًّا غَفُورًا

“Ey iman edenler! Sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar, bir de -yolcu olmanız müstesna- cünüp iken yıkanıncaaya kadar namaza yaklaşmayın. Eğer hasta olur veya yolculukta bulunursanız veyahut biriniz abdest bozmaktan gelince ya da eşlerinize mülâmesede bulunup, su da bulamazsanız o zaman temiz bir toprağa yönelip, (niyet ederek onunla) yüzlerinizi ve ellerinizi mesh edin. Şüphesiz Allah, çok affedicidir, çok bağışlayıcıdır.”²²

Bu iki âyet, mülâmeseden doğrudan bahseder. Bu âyetlerin birincisi abdest alınması gereken durumları; ikincisi ise, teyemmümün meşruyetini ve hangi durumlarda teyemmüm edilmesi gerektiğini izah etmek üzere nazil olmuştur. Dolayısıyla tefsir kaynaklarında ve özellikle ahkâm tefsirlerinde abdest ve teyemmüm âyeti olarak bilinirler.²³

Sünnî tefsirlerde, el-Mâide 5/6'nın çalışmamızın ana temasını oluşturan le-mese/lâmesese (lems/mülâmesese) kısmına odaklanılmıştır. Ancak Şîh-îmâmîyye müfessirlerinin (Caferîlerin) bu âyeti, mülâmeseden ziyade, abdestte ayakların meshinin caiz olup olmadığı hususuna yoğunlaşarak açıklamaya çalıştıkları görülür. Şöyle ki; bu âyette, “...başlarımızı meshedin...” emrinden sonra, “...ayaklarınızı da topuklara kadar (ve erculikum ile'l-ka'beyn)...” emri yer alır. Caferîler bu ifadeden, abdestte ayakların mesh edilmesi gerektiği anlamını çıkararak, Sünnîlere muhalefet etmişlerdir. Şu halde bu âyete, dokunma (lems/mülâmesese) bağlamında yoğunlaşmadıkları anlaşılmaktadır.²⁴

²⁰ Bk. Hasanî, Şerhu't-Tecrid, 1/178; Şevkânî, Neylü'l-Evtâr, 1/554, 555; a. mlf., Fetûh-ı Kâdir, 1/752.

²¹ Kur'an-ı Kerim Meâli, çev. Halil Altıntaş - Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012), el-Mâide 5/6.

²² en-Nisâ 4/43.

²³ Muhammed et-Tâhir İbn 'Âşûr, et-Tahrîr ve't-Tenvîr (Tunis: Dâru't-Tûnisîyye, 1984), 5/66-67; Muhammed b. İsmâ'il el-Emîr es-San'ânî, Sübü'lî's-Selâm ilâ Şerhi Bulûğ'i'l-Merâm, thk.-tlk. Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî (Riyâd: Meketbetu'l-Ma'ârif, 1427/2006), 1/193; Şerefuddîn Huseyn b. Ahmed b. Huseyn Haymî es-San'ânî, er-Ravzu'n-Nazîr Şerhu Mecmû'i'l-Fikhi'l-Kebîr (Beyrut: Dâru'l-Cil, ts.), 1/206.

²⁴ Daha fazla bilgi için bk. Kâşânî, Tefsîru's-Şâfi, 1/358; Şevkânî, Fetûh-ı Kâdir, 1/301, 302.

3. Konuyla İlgili Hadîsler²⁵

عن عائشة رضي الله عنها أن النبي صلى الله عليه وسلم قبَّل بعض نساته، ثم خرج إلى الصلاة ولم يتوضأ

Hız. Âişe'den rivâyet edildiğine göre: “Hz. Peygamber hanımlarından birini öptü ve abdest almada namaza gitti”²⁶

Lemese/Lâmesa'nın anlamlarından sadece öpmenin abdeste etkisini gösteren bu hadîs (Nebevî uygulama), Caferîler hariç, Sünnî olan²⁷ ve olmayan²⁸ birçok kaynakta yer almaktadır.

عن علي بن إبراهيم، عن أبيه، عن ابن أبي عمير، عن جميل، عن زرارة عن أبي جعفر عليه السلام قال: ليس في القبلة،

ولا المباشرة، ولا مس الفرج وضوء

Alî b. İbrâhîm'in aktardığına göre, Ebû Cafer şöyle demektedir: “(Kadını) Öpmeden, dokunmadan ve (kişinin kendi ya da eşinin) cinsel uzvuna dokunmasından dolayı abdest gerekmez”²⁹

عن أبي مريم قال: قلت لأبي جعفر (ع) ما تقول في الرجل يتوضأ ثم يدعو جاريته فتأخذ بيده حتى ينتهي إلى المسجد؟ فأرأى عندنا

يزعمون أنّها إلا الواقعة في الفرج «أَوْ لَأَمْسَتْهُمُ النِّسَاءُ» الملامسة، فقال (ع): «لا والله ما بذلك بأس وربما فعلته، وما يعني هذا»³⁰

Ebû Meryem (öl. 511/1190) şöyle dedi: “İmam Cafer [es-Sâdik (öl. 148/765)]'e: 'Adamın biri abdestini alır, cariyesini çağırır, cariyesi de elinden tutarak onu camiye ulaştırırsa bu adamın durumu nedir (abdesti bozulur mu)? Çünkü yakınımızda bulunan bazı kimseler (âyette yer alan), "... أو ... لا لامستم النساء (ya da kadınlara dokunduğunuzda)" ifadesini kadına mutlak dokunma olarak anlarlar, ne dersiniz? diye sordum'. Ebû Cafer de: 'Hayır, vallahi kadına dokunmada (abdesti bozma hususunda) herhangi bir sakınca yoktur. Benim de öyle yaptığım (kadınlara dokunup abdest almadığım) durumlar olmuştur. Allâh, "ya da kadınlara dokunduğunuzda" ifadesiyle sadece cinsel münasebeti kastetmiştir' diye cevap vermiştir”³¹

²⁵ Şîa'nın hadîs/rivâyet anlayışı Sünnîlerden farklı olduğu için onlar Sünnîlerin kabul ettiği birçok rivâyeti kabul etmezler. Rivâyete dair bu yaklaşım farklılığına, her iki kesimin sahabeye bakış açısının etkisi olduğu açıktır. Şöyle ki; Şîa'nın anlayışına göre, manen ehl-i beytten sayılan Hz. Selmân, Ebû Zerr ve Mikdâd gibi sahabiler hariç, başta ilk üç halife olmak üzere ashabın hemen hiç biri muteber değildir. Bu sebeple rivâyetlerini kabul ettikleri sahabe sayısı son derece azdır. Bk. Mahmut Demir, “Sahabe-Ehl-i Beyt Ekseninde Şîi-Sünnî İhtilafının Hadis Rivayetinde Yansımaları”, e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi 6 (2011), 91-98. Ayrıca Şîa'da bir hadîsin/rivâyetin sahih olması için masum imâmdan aktarılması gerekir. O kadar ki, masum imâmlardan gelen hadîsler Hz. Peygamber'den rivâyet edilen hadîslerden daha çoktur. Bk. Cafer es-Sübhânî, Uşûlü'l-İlmiyye ve Ahkâmuhu fi İlmi'd-Dirâye (Lübnan: Dârü Cevâdi'l-Eimme, 1444/2012), 48, 50; Bekir Kuzudîşi, “Şîa'da Rivayet Olgusunu Şekillendiren Temel Unsurlar”, Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi 18/1(2018), 61.

²⁶ Ebû Dâvûd, “Tahâret”, 67; Tirmizî, “Tahâret”, 63; Nesâî, “Tahâret”, 121; İbn Mâce, “Tahâret”, 69; Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed İbn Hanbel, *Müsned*, thk. Şu'ayb el-Arnâvût - Âdil Mürşid (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1995), 6/210; Hasanî, *Şerhu't-Tecrîd*, 1/177.

²⁷ Mesela bk. Nesâî, “Tahâret”, 118; Alî b. Ömer ed-Dârekuṭnî, *Sünenü'd-Dârekuṭnî*, thk.-tlk. Şu'ayb el-Arnâvût vd. (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2004), 1/245, 246.

²⁸ Mesela bk. Hasanî, *Şerhu't-Tecrîd*, 1/177; Şevkânî, *Neylü'l-Evṭâr*, 1/554-559; Nûruddîn b. Abdullâh b. Hâmid es-Sâlimî, *Me'âricu'l-A'mâl'âlâ Medârici'l-Kemâl* (Bidiye/Ummân: Mektebetü'l-İmâm es-Sâlimî, 2010), 1/256.

²⁹ Muhammed b. Ya'kûb el-Küleynî, *el-Kâfî* (Beyrut: Menşûrâtu'l-Fecr, 1428/2007), 3/37 (Hadîs no: 12); Ebû Ca'fer Muhammed b. Alî b. Huseyn b. Mûsâ b. Bâbeveyh el-Kummî, *Men lâ Yahzuruhu'l-Fakîh* (Beyrut: Müessesetü'l-Âlemî, 1406/1986), 1/50 (Hadîs no: 145); Tûsî, *el-İstibşâr*, thk. Seyyid Hasan el-Mûsevî Horesân (Tahrân: Dârü'l-Kütübi'l-İslâmiyye, 4. Basım, 1363), 1/87 (Hadîs no: 276).

³⁰ Tûsî, *el-İstibşâr*, 1/87 (Hadîs no: 278).

³¹ Tûsî, *Tehzîbu'l-Ahkâm fi Şerhi'l-Mukni'a*, thk. Alî Ekber el-Ġafârî (Tahrân: Dârü'l-Kütübi'l-İslâmiyye, 1385), 1/22 (Hadîs no: 55).

Sünnî olmayan mezheplerin kaynaklarında karşı cinsle dokunmanın abdesti bozup bozmadığı hususunda birçok rivâyet bulunmaktadır. Fakat Sünnî olmayan mezhepler, bu tür dokunmanın abdesti bozmayacağı noktasında ittifak ettikleri için dokunmanın abdesti bozmadığını ifade eden rivâyetleri tercih ettik.

4. Sünnî Olmayan Mezheplerin Konuyla İlgili Görüşleri ve Delilleri

4.1. Şîi-Caferî (İmâmî) Mezhebi

4.1.1. Görüşleri

Caferî mezhebine göre karşı cinslerin -birbirini öpmeleri dâhil- birbirine dokunmaları hiçbir şekilde abdesti bozmaz.³² Mezhebin en önemli furû fıkıh kaynaklarından olan *el-Mebsût fi Fıkhil-İmâmîyye* adlı eserde bu genelleme şöyle ifade edilir: “Mülâmesenin abdesti bozması hususunda dile getirilen hiçbir ihtilaf, bizim mezhebimizde geçerli kabul edilmez. Bu sebeple erkeğin küçük-büyük, mahrem veya nâmeahrem kadına dokunması; kadının kadına dokunması; erkekle kadından birinin hünsaya ya da hünsaların birbirine dokunması abdesti bozmaz”.³³ Bu hususta Caferî mezhebinde icmâ olduğu kabul edilir.³⁴ Muhtemelen bu sebepten olacak ki, bazı Caferî temel fıkıh kaynaklarının abdesti bozan veya bozmayan şeyleri ele alırken karşı cinsle dokunmanın hükmünü bazen çok kısa olarak ele aldıkları, bazen de buna hiçbir şekilde değinmedikleri görülür.³⁵

Deliller başlığı altında da görüleceği üzere Caferî mezhebinin temel tefsir, hadîs ve fıkıh kaynaklarında, mülâmesle hususunda vârid olan neredeyse bütün hadîs ve rivâyetlerde mülâmesenin abdesti bozmayaacağına dair bilgiler yer alır. Bunun aksini ifade eden ve “kadını şehvet ile öpme veya kadının cinsel uzvuna dokunma durumunda abdest alınması gerektiğini”³⁶ ifade eden rivâyet ise, mezhep içerisinde genelde zayıf kabul edilmiş veya bu emir müstehâb olmaya hamledilmiş ya da (abdest almanın) “el yıkama” anlamında olduğu kabul edilmiştir. Yukarıdaki rivâyet, masum imâmlardan gelen rivâyetlere nazaran çok zayıf kaldığı için mezhep içinde herhangi bir ihtilafın ortaya çıkmasına yol açmamıştır.³⁷ Nitekim söz konusu rivâyetler, deliller kısmında detaylı olarak ele alınmıştır.

4.1.2. Delilleri

Caferîlerin bu husustaki delilleri, Sünnî mezheplerden veya kendileri dışındaki Sünnî olmayan mezheplerden oldukça farklıdır. Caferîler, ilgili âyetlerin “... أو لامستم النساء ...” kısmında yer alan mülâmeseyi sadece masum imâmlardan gelen rivâyetler ışığında ele almışlardır. Zira onlar, “Kur’ân-ı Kerîm’in ehl-i beyte indiği, onu hakkıyla anlamının ancak

³² Tûsî, *el-Mebsût fi Fıkhil-İmâmîyye* (Beirut: Dâru’l-Kitâbi’l-İslâmîyye, ts.), 1/26; Kâşânî, *Tefsîru’ş-Şâfi*, 1/358; Tûsî, *Tehzîbu’l-Ahkâm*, 1/20, 22, 23, 24 (Hadîs no: 47, 53-59).

³³ Tûsî, *el-Mebsût*, 1/26.

³⁴ Muhammed b. Alî el-Mûsevî el-Âmilî, *Medârikul-İhkâm Şerhu Şerâi’i’l-İslâm*, thk. Müessesetü Âl-i Beyt li İhyâi’t-Türâs (Meşhed/İrân: Müessesetü Âl-i Beyt li İhyâi’t-Türâs, 1 Basım, 1410), 1/151.

³⁵ Örneğin, İmâmîyye mezhebinin hicrî 3. asrın önemli âlimlerinden sayılan İsmâ’îl b. Mûsâ b. Ca’fer, mezhebin önemli kaynaklarından olan *el-Ca’feriyyât/el-Eşgâsiyyât* adlı eserinde, abdesti bozan hususları maddeler halinde ele alırken mülâmeseye hiç değinmiyor. Daha fazla bilgi için bk. İsmâ’îl b. Mûsâ b. Ca’fer el-Mezfer, *Ca’feriyyât*, thk. Muştâk Sâlih (Kerbelâ: İsdâru Şu’beti’t-Tahkîk, 1434/2013), 29, 30.

³⁶ Tûsî, *el-İstibsâr*, 1/88.

³⁷ Tûsî, *el-İstibsâr*, 1/88.

onlara özgü olduğu”³⁸ kanaatini taşımaktadırlar. Bu anlayışlarından dolayı birçok hususta olduğu gibi, bu hususta da delillerinin hemen hepsini ehl-i beyt imâmlarından gelen rivâyetler oluşturur. Şimdi Caferîlerin, görüşlerini dayandırdıkları delillere yer verelim:

1) Ebû Meryem şöyle dedi: “*İmâm Cafer’e: ‘Adamın biri abdestini alır, cariyesini çağırır, cariyesi de elinden tutarak onu camiye ulaştırırsa bu adamın durumu nedir (abdesti bozulur mu)? Çünkü yakınımızda bulunan bazı kimseler (âyette yer alan), ‘... أو لامستم النساء ...’ ifadesini kadına mutlak dokunma olarak anlarlar, ne dersiniz? diye sordum’.* Ebû Cafer de: ‘Hayır, vallahi kadına dokunmada (abdesti bozma hususunda) herhangi bir sakınca yoktur. Benim de öyle yaptığım (kadınlarla dokunup abdest almadığım) durumlar olmuştur. Allâh, ‘... أو لامستم النساء ...’ ifadesiyle sadece cinsel münasebeti kast etmiştir’ diye cevap vermiştir.”³⁹

2) Ebû Cafer: “(Kadını) Öpmeden, dokunmadan ve (kişinin kendi ya da eşinin) cinsel uzvuna dokunmasından dolayı abdest gerekmez”.⁴⁰

3) Ebû Cafer: “Mülâmeseden maksat cimâdır; Allah hayâ sahibidir. Cimâ yerine dokunma ifadesini kullanmıştır”.⁴¹

4) Abdullâh el-Halebî (öl. 2. asrın sonları), “Ebû Abdîllah (Cafer es-Sâdık)’a (kadını) öpmenin abdesti bozup bozmadığını sordum. O da, ‘hayır bozmaz’ dedi” demiştir.⁴²

5) Tabersî’nin aktardığına göre; ilgili âyetlerin, “... أو لامستم النساء ...” kısmı hakkında Araplar ve mevâlîler arasında ihtilaf çıkmıştır. Araplar bunun mutlak dokunma; mevâlîler ise, cinsel birliktelik olduğunu savunmuşlardır. Bu tartışmanın yankısı, Kur’ân’ın tercümanı olan İbn Abbâs’a ulaşınca o, “Mevâlîler Araplara galip geldi” demiştir. Bu durum lâmesenin cimâ anlamında olduğuna delil gösterilmiştir.⁴³

Esasında bu son rivâyet, Sünnîlerin ve özellikle Hanefîlerin konuyla ilgili olarak gösterdikleri deliller arasında da yer almaktadır.⁴⁴ Fakat bu rivâyet Caferîlerin temel klasik metinlerinde yer almaz. Ne var ki, hicrî 6. asırda Caferîlerin önemli tefsir ve fıkıh âlimlerinden olan Tabersî, *Mecma’u’l-Beyân fi Tefsîri’l-Çur’ân* adlı eserinde buna yer vermiştir.

Yukarıda da ifade edildiği gibi, Caferîler bu meseleyi ehl-i beytten gelen rivâyetler ışığında ele almışlar ve bu sebeple de aklî ya da lugavî delillere başvurma gereği duymamışlardır.⁴⁵ Caferîlerin temel kaynaklarında mesele, uzun müddet, ehl-i beyt imâmlarından gelen rivâyetlerle/naklî delillerle izah edilmeye çalışılmıştır. Ancak Tabersî, bu ve

³⁸ Kâşânî, *Tefsîru’s-Şâfi*, 1/9, 10.

³⁹ Tûsî, *Tehzîbu’l-Ahkâm*, 1/22 (Hadîs no: 55).

⁴⁰ Küleynî, *el-Kâfi*, 3/37 (Hadîs no: 12); Kummî, *Men lâ Yağzuruhu’l-Fakîh*, 1/50 (Hadîs no: 145); Tûsî, *Tehzîbu’l-Ahkâm*, 1/22 (Hadîs no: 54).

⁴¹ Kâşânî, *Tefsîru’s-Şâfi*, 1/358; Âkâ Huseyn et-Tebatabâi el-Burûcerdî, *Câmi’u Eñhâdîsî’s-Şî’a* (Kum: Matbaatu’l-İlmiyye, 1399), 1/375, 376.

⁴² Tûsî, *Tehzîbu’l-Ahkâm*, 1/23 (Hadîs no: 58).

⁴³ Tabersî, *Mecma’u’l-Beyân*, 3/79. Bu delil, mülâmesenin abdesti bozmayacağını söyleyen sünnî âlimlerin de kullandıkları önemli delillerden sayılır. Ancak ilk dönem Şîa kaynakları bu delile yer vermemiştir.

⁴⁴ Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî el-Cassâs, *Ahkâmu’l-Çur’ân* (Beirut: Dâru İhyâit-Türâsî’l-‘Arabî, 1412/1992), 3/96-100.

⁴⁵ Şîa’nın inancına göre; Kur’ân-ı Kerîm ehl-i beyte nazil olmuş, en ince ayrıntısına kadar bütün manası Hz. Peygamber tarafından Hz. Alî’ye öğretilmiş ve Hz. Alî’den sonra da bu bilgiler, masum imâmlara intikal etmiştir. Bu sebeple bir âyetin tefsiri hakkında ehl-i beytin masum imâmlarından gelen bir rivâyet varsa mutlak doğru kabul edilir. Kâşânî, *Tefsîru’s-Şâfi*, 1/19-22.

benzeri birçok konunun sadece ehl-i beyt imâmlarından gelen rivâyetlerle savunulmasının yetersiz olduğunu ve yapılan eleştirilere ikna edici cevap verilemediğini düşünerek Caferîlerin görüşünü naklî delillerin yanında aklî delillerle de savunmaya çalışmıştır. Şöyle ki, o; ilgili âyetlerde geçen “... أو لامستم النساء...” ifadesiyle ilgili aktarılan görüşleri naklettikten sonra, “cimâ” anlamının kast edilmesini isabetli bulmuş ve bunu, şu aklî ve lugavî delillerle izah etmeye çalışmıştır: 1) Abdest âyeti olarak bilinen Mâide sûresinin 6. âyetinde, suyun varlığı söz konusu olduğunda cünüp olma durumunda yıkanmadan namaz kılınmaması gerektiği anlatılmıştır. Nisâ sûresinin 43. âyetinde ise, suyun yokluğu durumunda teyemmüm emredilmiştir. Eğer teyemmüm âyetinde yer alan “... أو لامستم النساء...” kısmı cünüp olma durumu olarak kabul edilmezse suyun yokluğu durumunda cünüp olan kişinin hükmü anlatılmamış olacak ki, bu kabul edilemez; çünkü hükümlerin beyanı ihmal edilemez. Bu sebeple teyemmümü meşru kılan âyetin, “... أو لامستم النساء...” ifadesinden maksadın cinsel münasebet olması gerekir. 2) Yine âyet-i kerîmelerin ilgili kısımları ister “lemestum”, isterse “lâ mestum” şeklinde okunsun her ikisi de cinsel birliktelik anlamına gelir. O kadar ki, birinin sülâsî mücerred, diğerinin ise mufâ’ale/muşâreke siygasıyla gelmiş olması durumu değiştirmez; zira dokunma iki kişi arasında gerçekleşir. Bu, Arapların yağmura gökyüzü (*semâ*) demelerine benzer. Çünkü nasıl ki, yağmur gökten yağdığı için yağmura gökyüzü demişlerdir; aynen bunun gibi, âyetlerde geçen ve cinsel birlikteliğin aracı ve öncüsü olduğu kabul edilen cimâyâ da dokunma (*mülânese*) denilmiştir,⁴⁶ şeklinde yorumlar yapmıştır.

Caferîler, klasik kaynaklarında, önceleri, kendileri ile aynı görüşü paylaştıkları görülen Hanefî ve diğer bazı Sünnî mezhep ve âlimlerin esas aldıkları onlarca hadîse, rivâyete ve aklî delillere/yöntemlere yer vermemişlerdir. Bunun iki önemli sebebinin olduğu söylenebilir. Birincisi; Caferîlerde, ehl-i beyt imâmlarının masum ve Kur’ân-ı Kerîm’i hakkıyla anlamaya sadece onların muktedir olmaları düşüncesinin hâkim olması ve bu sebeple de, onlardan gelen rivâyetlerin, konunun anlaşılması için yeterli kabul edilmesidir. İkincisi ise, Sünnîlerin bu hususta kullandığı hadîslerin çoğunun, kendilerinin sika kabul etmediği isimlerden rivâyet edilmiş olmasıdır. Anlaşılan Caferîler, hadîs anlayışlarındaki farklılıktan dolayı ortaya koydukları muhafazakâr tutumları sebebiyle, Sünnî râvîleri güvenilir kabul etmemektedirler. Fakat zamanla rivâyeti merkeze alan Ahbârîler yanında akla ve kıyasa önem veren Usûlîlerin ortaya çıkmasıyla bazı Caferî âlimlerin, içe dönük bu bakış açısından uzaklaştıklarını söylemek mümkündür. Nitekim mesela Tabersî’nin görüşlerinde ve bir kısım çağdaş Caferî âlimlerin makale ve fetvalarında, Sünnîlerin naklî delillerine ve aklî yöntemlerine başvurduklarını görmekteyiz.⁴⁷

⁴⁶ Tabersî, *Mecma’u’l-Beyân*, 3/79.

⁴⁷ Tabersî, *Mecma’u’l-Beyân*, 3/76-79. Tabersî söz konusu tefsirinde, klasik Şîa anlayışından farklı olarak, Sünnî rivâyetleri kullandığı gibi Arapçanın inceliklerine vakıf olan herkesin Kur’ân-ı Kerîm’in mücmel olmayan âyetlerini anlayabileceğini de savunur. Bu konuda bazı değerlendirmeler için bk. Mustafa Kâzım Yılmaz, “Mecmau’l-Beyân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/257. Ayrıca çağdaş araştırmacıardan Muhammed Sankur eş-Şeyh’in, karşı cinsle dokunmak abdesti bozar mı sorusuna cevaben kaleme aldığı makalesinde başta Hanefîler olmak üzere kendileri ile aynı görüşte olan diğer Sünnî mezheplerin neredeyse tüm delillerini kullandığı görülmektedir. Bk. Muhammed Sankur eş-Şeyh, “Messu’l-Mer’etî la Yankuzu’l-Vuzûe inde’l-İmâmîyye”, *Huda’l-Kur’ân* (Erişim 17 Ekim 2019).

4.1.3. İtirazlara/Karşıt Görüşlere Verdikleri Cevaplar

Caferîlerin, karşı cinsle dokunmanın abdesti bozmayacağına, ilgili âyet-i kerîmelerin “...أو لامستم النساء...” ifadesinden cimâ kast edildiğine dair ehl-i beytin masum imâmılarından gelen rivâyetlerin sıhhatine tartışmasız inandıkları için başka delillere ihtiyaç duymadıklarını az önce belirtmiştik. Bu düşünce ile muhalif olan görüşleri geçersiz saydıklarından, onlara akli istidlallerle cevap verme ihtiyacı hissetmemişler ve Şîa'nın temel kaynaklarında ehl-i beyt yoluyla gelen rivâyetlere ters düşen rivâyet ve görüşlerin de hiçbir kıymetinin olmadığını ifade etmişlerdir.⁴⁸ Caferîlerde hemen her konuda ortaya konulan masum imâmlara teslimiyet yaklaşımı, bu hususta da geçerlidir.

Caferîlerde genel kabul bu olmakla birlikte, mezhebin önemli fıkıhçılarından Tabersî, Caferî mezhebinin bu konudaki görüşlerinin ehl-i beytin rivâyetlerine mutlak teslimiyet olduğunu, bu sebeple Caferîlerin, kendi görüşlerine ters düşen bütün görüş ve rivâyetleri geçersiz saydıklarını söylemektedir. Tabersî'nin, Caferîlerin klasik tutumundan farkı, kendi mezhebinin savunma sadedinde rivâyetlerin yanında akli yöntemlere de başvurması ve Sünnî âlimleri tartışmaya konu etmiş olmasıdır. Söz gelimi, âyetin “...أو لامستم النساء...” kısmını tefsir ederken Hz. Alî, İbn Abbâs, Mucâhid, Suddî ve Katâde'den bunun cimâ olduğuna dair aktarımda bulunmuş ve Ebû Hanîfe'nin de bu görüşte olduğunu belirtmiştir. Diğer taraftan Ömer b. el-Hattâb, İbn Mes'ûd, Şa'bî ve 'Atâ'dan ise âyetin söz konusu kısmının mutlak dokunma olduğuna dair nakillere de yer vermiş ve İmâm Şâfi'nin tercihinin de mutlak dokunma olduğunu söylemiştir.⁴⁹

Tabersî, Caferîlerin görüşünü şu iki gerekçeyle temellendirmektedir:⁵⁰

1) Lemese veya lâmesenin her ikisi de cimâ anlamındadır. Birinin sülâsî mücerred siygası, diğerinin mufâ'ale/muşâreke siygası ile kullanılması sonucu etkilemez. Zira dokunma iki kişi arasında gerçekleşir. Burada, dokunma ile kastedilen anlam mecâzîdir.

2) Suyun yokluğu durumunda, Nisâ sûresi 43. âyetin, “...eğer cünüp iseniz temizlenin...” emri ile cünüplüğün teyemmüm ile giderilmesi gerektiği anlatılmıştır. Şu halde, suyun bulunduğu normal durumu ele alan Mâide sûresi 6. âyetteki “...kadınlara dokunduğunuzda...” kısmının cimâ olarak anlaşılması gerekir. Zira normal durumlarda cünübün nasıl temizlenmesi gerektiği hususu Şâri' tarafından açıklanması zorunlu bir durumdur. Dokunma cimâ olarak anlaşılmayacak olursa, suyun bulunduğu durumlarda cünüplükten yıkanılması gerektiği hususu çözümsüz/hükümsüz kalmış olacaktır.

4.2. Şîi-Zeydî Mezhebi

4.2.1. Görüşleri

Zeydîler, “...أو لامستم النساء...” ifadesinden cinsel münasebet anlamı çıkardıkları için, karşı cinslerin birbirine dokunmalarının hiçbir şekilde abdesti bozmayacağını kabul

⁴⁸ Bk. Hasenî, *Şerhu't-Tecrid*, 1/180; Sâlimî, *Me'âricu'l-A'mâl 'alâ Medârici'l-Kemâl*, 1/257.

⁴⁹ Tabersî, *Mecma'u'l-Beyân*, 3/79. Burada Tabersî'nin, klasik Caferî anlayıştan farklı olarak, Sünnî görüşlerden de istifade ettiğine temas ettik. Nitekim görüşlerini temellendirirken kullanmış olduğu delillerin ayısının İbn Kesir tarafından da zikredilmiş olması bunun bir göstergesidir. Krş. İmâduddîn Ebu'l-Fedâ İsmâ'il İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm* (Kahire: Müessesetü'l-Kurtubâ/Mektebetu Evlâdi's-Şeyh li't-Türâşi, 1421/2000), 5/463-465.

⁵⁰ Tabersî, *Mecma'u'l-Beyân*, 3/79.

ederler.⁵¹ Zeydîlerin en önemli kaynakları arasında yer alan *Şerhu't-Tecrîd fi Fıkhi'z-Zeydiyye* adlı eserde, müellif, ehl-i beyt fakihlerinin yukarıda zikredilen görüş üzerinde icmâ ettiklerini ifade etmiştir.⁵²

Zeydîler, “kendisiyle evlenilmesi yasak olmayan (nâmahrem) kadına şehvetle dokunma durumunda abdest bozulur” diyen İmâm Mâlik ile Hanbelîlerin ve “mutlak anlamda nâmahrem kadına dokunmak abdesti bozar” diyen Şâfiîlerin kayda değer hiçbir sahih delillerinin olmadığını savunurlar.⁵³ Hatta bazı Zeydî âlimler, Şâfiî mezhebinin en zayıf icthâdının bu olduğunu belirtirler.⁵⁴

Ne var ki, bu konuda birbirine zıt iki görüş arasında mutedil yaklaşım sergileyen Zeydî âlimler de vardır. Söz gelimi, Şevkânî, Mecdüddîn İbn Teymiyye'nin (öl. 652/1254) *Münteka'l-Ah'bâr* başlıklı eserine yazmış olduğu *Neylü'l-Evtâr* adlı (şerh) kitabında, konu ile ilgili birbirine zıt rivâyetleri/hadîsleri şerh ettikten sonra, Mecdüddîn İbn Teymiyye'nin, mezheplerin görüşlerine yer verme sadedinde zikrettiği “kadına şehvetle dokunulduğunda abdest bozulur görüşünün mutedil (*evsat*) bir görüş olduğu” şeklindeki fikrini eleştiriyeye tâbi tutmadan, yorumuz bir şekilde aktarır.⁵⁵

4.2.2. Delilleri

Zeydîler, mülâme konusunda Caferîlerle aynı görüşü paylaşmaktadırlar. Fakat burada özellikle temas edilmesi gereken bir husus vardır ki, o da, Zeydîlerin, bu meseleyi delillendirmeye çalışırken gerek başvurdukları kaynaklar ve gerekse diğer mezhep ya da âlimlerin görüşlerinin isabet edip etmemesi konusunda Caferîlerden oldukça farklı bir yöntem izlemiş olmalarıdır. Şöyle ki, Zeydîler, Caferîlerden farklı olarak mülâme konusunun naklî delillerin yanı sıra lugavî ve akfî delillerle de anlaşılabilirliğini savunmuşlardır. Bu sebeple Zeydîler, görüşlerini temellendirmeye çalışırken Caferîlerden farklı olarak ehl-i beyt imâmılarından gelen rivâyetlerin yanında Sünnî âlimlerden gelen bazı rivâyetlere, birçok lugavî ve akfî delillere de başvurmuşlardır. Mesela Hasenî, Haymî es-San'ânî ve Şevkânî gibi bazı Zeydî âlimler, özellikle Hanefîlerin başvurdukları delilleri kullanmışlardır. Zeydîler, akfî ve lugavî delillendirmeye o kadar yer vermişlerdir ki, kendilerinden farklı görüşe sahip olan bazı âlim ve mezheplerin delillerinin genelde lugavî ve akfî istidlallerle zayıf olduklarını ispat etmeye çalışmışlardır. Görüldüğü üzere Zeydîler akfî deliller

⁵¹ Hasenî, *Şerhu't-Tecrîd*, 1/177; Emîr es-San'ânî, *Sübülü's-Selâm*, 1/193; Şevkânî, *Neylü'l-Evtâr*, 1/554-559.

⁵² Hasenî, *Şerhu't-Tecrîd*, 1/177. Benzer ifadeler için ayrıca bk. Emîr es-San'ânî, *Sübülü's-Selâm*, 1/193; Şevkânî, *Neylü'l-Evtâr*, 1/554-559.

⁵³ Mâlikîlerin görüşleri hakkında daha fazla bilgi edinmek için bk. Ebû Saîd Abdüsselâm b. Saîd b. Habîb et-Tenûhî (Sahnûn), *Müdevenetü'l-Kübrâ* (Beyrut: Dâru Sadr, ts.), 1/13; Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed el-Mağribî, *Mevâhibu'l-Halîl* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 1/429-430; Sâvî Abdurrahmân el-Garvanî, *Mudevenetu'l-Fikhi'l-Mâlikî ve Edilletuhu* (Beyrut: Müessesetü'r-Reyyân, 1423/2002), 1/167. Şâfiîlerin görüşü için bk. Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Alî İbn Hacer el-Heytemî, *Tuhfetu'l-Muhtâc fi Şerhi'l-Minhâc me'a Hâşiyeti's-Şirvânî ve Hâşiyeti İbn Kâsım el-Abbâdî*, ts. Alî 'Udde (Mısır: el-Mektebetu't-Ticâriyyeti'l-Kübrâ, 1357/1983), 1/137; Nevevî, *Ravzatu't-Tâlibîn*, 1/34; Büceyremî, *el-Büceyremî 'ale'l-Hatîb*, 1/311.

⁵⁴ Daha fazla bilgi için bk. Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed İbn Kudâme, *el-Muğnî Şerhu Muhtasari'l-Hurâkî* (Riyâd: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye), 1/258-259.

⁵⁵ Sâlih b. Mehdi el-Makbilî, *el-Menâr fi'l-Muhtâr min Cevâhiri'l-Bahri'z-Zahhâr* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1408/1988), 1/82.

⁵⁶ Şevkânî, *Neylü'l-Evtâr*, 1/559.

getirmede, Sünnî mezheplerden de yararlandıkları için konuyu delillendirme noktasında oldukça geniş bir perspektif ortaya koymuşlardır.⁵⁶

Zeydilerin, karşı cinsle dokunmanın abdesti bozmayacağını savunurken dayandıkları en önemli naklî ve akîl delillerden bazıları şunlardır:

1) Ebû Hâlid şöyle diyor: “Zeyd b. Alî’ye: ‘(Kadını) Öpmenin abdesti bozup bozmadığını sordum’, o da: ‘Abdesti sadece hades (necâset) bozar; bu ise hades değildir’, dedi”.⁵⁷

2) Hz. Âişe şöyle dedi: “(Hz. Peygamber) Hanımlarından birini öptü ve abdest almadı”.⁵⁸

3) Hz. Âişe: “Efendimiz beni öptü ve abdest yenilemeden namaz kıldı” dedi.⁵⁹

4) Hz. Âişe şöyle dedi: “Efendimiz hanımlarından birini öper ve abdest almazdı”.⁶⁰

5) Ümmü Seleme’nin şöyle dediği aktarılmaktadır: “Hazreti Peygamber oruçlu olduğu halde beni öptü, orucunu bozmadı ve abdest yenilemedi”.⁶¹

6) Hz. Âişe: “Gecenin birinde Efendimizi elimle yokladım, secde ederken elim ayağının tabanına değdi. O secdede şöyle şöyle dua ediyordu” dedi.⁶²

Bu rivâyetten, Efendimizin namazına devam ettiği anlaşılmaktadır. Bu sebeple eğer kadınlara dokunmak abdesti bozsaydı Efendimiz namaza devam etmezdi.⁶³

7) Hz. Âişe şöyle dedi: “Hz. Peygamber, mülâmesenin cinsel beraberlik olduğunu söyledi”.⁶⁴

8) Hz. Alî: “... أو لامتص النساء ...” ifadesinden kast edilen cinsel birlikteliktir” dedi.⁶⁵

9) Hz. Âişe: “Hz. Peygamber namaz kıları ben de cenazenin uzandığı gibi onun önünde uzanırdım. Vitir namazına kalkacağı zaman beni ayağı ile dürterdi” dedi.⁶⁶

10) Nisâ 43. ile Mâide 6. âyetlerde yer alan “... أو لامتص النساء ...” ifadesi cimâ olarak anlaşılacak olursa bu âyetlerin ele aldıkları hususlar noktasında bir tutarsızlık, düzensizlik ve hükümde eksiklik ortaya çıkacaktır. Şöyle ki; Mâide 6. âyette abdest alınması gereken durumlar açıklandıktan sonra gusül alınması gereken durum; “...eğer cünüp iseniz temizlenin...”, emri ile ifade edilmiştir. Nisâ 43. âyette ise, “...ya da kadınlara dokunduğunuzda...” ifadesi ile abdestin bozulduğu hallerde, suyun yokluğu durumunda teyemmüm alınması gerektiği emredilmiş ve cünüplüğün teyemmümle kaldırılmasının meşru olduğu belirtilmiştir. Eğer bu âyetteki, “...ya da kadınlara dokunduğunuzda...” ifadesi cimâ olarak anlaşılacak olursa suyun yokluğu durumunda cünüplüğün teyemmümle kaldırılacağı hükmü ifade edilmemiş ve eksik bırakılmış olacaktır.⁶⁷

⁵⁶ Hasanî, *Şerhu’t-Tecrid*, 1/177-181; Haymî es-San’ânî, *er-Ravzu’n-Nazîr*, 1/206-207; Şevkânî, *Fethu’l-Ğadîr*, 1/752; a. mlf., *Neylü’l-Evtâr*, 1/557.

⁵⁷ Ebu’l-Huseyn Zeyd b. Alî, *Müsnedü’l-İmâm Zeyd* (Lübnan: Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, ts.), 58; Haymî es-San’ânî, *er-Ravzu’n-Nazîr*, 1/204.

⁵⁸ Hasanî, *Şerhu’t-Tecrid*, 1/177.

⁵⁹ Hasanî, *Şerhu’t-Tecrid*, 1/177. Bu hadis aynı zamanda Sünnî kaynaklarda da yer almaktadır. Bk. Ebû Dâvûd, “Tahâret”, 67; Tirmizî, “Tahâret”, 63; Nesâî, “Tahâret”, 121; İbn Mâce, “Tahâret”, 69; İbn Hanbel, *Müsned*, 6/210.

⁶⁰ Hasanî, *Şerhu’t-Tecrid*, 1/177. Ayrıca Sünnî kaynaklar için bk. Nesâî, “Tahâret”, 118.

⁶¹ Hasanî, *Şerhu’t-Tecrid*, 1/178; Şevkânî, *Fethu’l-Ğadîr*, 1/752. Ayrıca Sünnî kaynaklar için bk. Tirmizî, “Tahâret”, 136.

⁶² Tirmizî, “De’avât”, 77; Nesâî, “Tahâret”, 120; İbn Mâce, “Dua”, 3.

⁶³ Hasanî, *Şerhu’t-Tecrid*, 1/188; Şevkânî, *Fethu’l-Ğadîr*, 1/752; a. mlf., *Neylü’l-Evtâr*, 1/557.

⁶⁴ Hasanî, *Şerhu’t-Tecrid*, 1/179.

⁶⁵ Hasanî, *Şerhu’t-Tecrid*, 1/179.

⁶⁶ Nesâî, “Tahâret”, 120; İbn Hanbel, *Müsned*, 5/44; Şevkânî, *Neylü’l-Evtâr*, 1/557.

⁶⁷ Emîr es-San’ânî, *Sübülü’s-Selâm*, 1/193; Haymî es-San’ânî, *er-Ravzu’n-Nazîr*, 1/206.

11) Kur'ân-ı Kerîm'in muhtelif yerlerinde yer alan; “مَسَّ (dokundu)”, “بَاشَرَ (teni tenine değdi)” ve “مَا مَسَّ (birbirine dokundular)” gibi kelimelerin/terimlerin mecâzen cimâ anlamında kullanıldıkları gayet açıktır. O halde ilgili âyetlerde yer alan dokunma (lemese/lânese) da cimâ anlamındadır.⁶⁸

4.2.3. İtirazlara/Karşı Görüşlere Verdikleri Cevaplar

Zeydîler, yukarıda bir kısmını vermiş olduğumuz ve Efendimizin, eşlerine dokunduğu halde abdest yenilemeden namaz kıldığını bildiren rivâyetler için, “bu dokunmanın arada perde vb. bir şeyin bulunduğu halde olma ihtimali vardır”,⁶⁹ diyenlere şöyle cevap vermişlerdir: “Bu düşünce geçersizdir. Zira bu, hakîkî manayı terk ederek mecâza hamletmek olacaktır. Oysa burada, manayı mecâza hamletmek için geçerli bir karine ve sebep yoktur”.⁷⁰

Mülâmesenin mutlak dokunma anlamında olduğunu ifade eden bazı sahabe kavillerini⁷¹ delil gösterenlere, “Hz. Peygamber ve Hz. Alî'den dokunmanın cimâ olduğunu ifade eden sözler rivâyet edildiği için bunların delil kabul edilmeleri mümkün değildir”, şeklinde cevap verirler.⁷²

“Hz. Âişe'den nakledilen ve Hz. Peygamber'in eşlerine dokunduğunu, onları öptüğünü ve abdest almadan namaz kıldığını bildiren rivâyetler Ebû Dâvûd, Nesâî ve Beyhakî gibi önemli muhaddisler tarafından zayıf sayıldıkları için bu konuda delil olamazlar” diyenlere şöyle cevap verirler: “Evet rivâyetlerin bir kısmı zayıftır. Ancak bu rivâyetin on farklı tarikinin bulunması rivâyetlerin birbirini güçlendirdiğini gösterir”.⁷³

Zeydîler, “mülânese karşı cinsle mutlak dokunmadır”, diyenlere de şöyle cevap verirler: “Evet, lânese veya lemesenin hakîkî manası mutlak dokunmadır. Fakat örfî kullanım, lugavî kullanımın önüne geçerek onun, hakîkî anlamı dışında mecâzen cimâ anlamında kullanılmasını sağlamıştır. Söz gelimi, “dâbbe” ve ilgili iki âyette de yer alan “ğâit” kelimelerinde de durum aynıdır. Şöyle ki; normalde dâbbe kelimesinin lugavî kullanımda bütün canlılar için kullanılırken örf bunu özel bir hayvan olan merkep anlamına tahsis etmiştir. Ğâit kelimesi ise, lügatta çukur ve alçak yer anlamında kullanılır. Ancak def-i hacet genelde bu tür yerlerde yapıldığı için def-i hacet anlamına tahsis edilmiş ve ğâit denildiğinde def-i hacetten başka bir şey anlaşılabilir olmuştur. Dolayısıyla bir kelimenin örf vb. sebeplerden dolayı hakîkî mana dışında kullanıldığı tartışılmazdır. Mülânese konusunda da durum aynı böyledir”.⁷⁴

⁶⁸ Haymî es-San'ânî, *er-Ravzu'n-Nazîr*, 1/203.

⁶⁹ Bu delili, Şâfiî âlimleri, mezheplerinin görüşlerini savunurken kullanırlar. Bk. Büceyremî, *el-Büceyremî 'ale'l-Hatîb*, 1/311.

⁷⁰ Hasenî, *Şerhu't-Tecrîd*, 1/178.

⁷¹ İbn Ömer ve İbn Mes'ûd'dan gelen rivâyetlere göre lems; mutlak anlamda dokunmadır. Bk. Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'a*, thk. Beşşâr 'Avl Ma'rûf (Beirut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2. Basım, 1417/1997), “Tahâret”, 16; Şemsuddîn Muhammed b. Ebi'l-Abbâs Ahmed b. Hamza b. Şihâbüddîn er-Remlî. *Nihâyetu'l-Muhtâc ilâ Şerhi'l-Minhâc* (eş-Şebrâmelîsî ve el-Mağribî er-Reşîdî'nin haşiyeleriyle), (Beirut: Dâru'l-Fikr, 1404/1984), 1/16; Şevkânî, *Neylü'l-Evtâr*, 1/195.

⁷² Haymî es-San'ânî, *er-Ravzu'n-Nazîr*, 1/203.

⁷³ Şevkânî, *Neylü'l-Evtâr*, 1/557; Emîr es-San'ânî, *Sübülü's-Selâm*, 1/193.

⁷⁴ Makbilî, *el-Menâr fi'l-Muhtâr*, 2/96; Hasenî, *Şerhu't-Tecrîd*, 1/179, 180; Şevkânî, *Neylü'l-Evtâr*, 1/555.

Şevkânî de, "... أو لامستم النساء ..." ifadesini tefsir ederken, özellikle "lemese" kıraâtini esas alarak; "mülâmesenin mutlak dokunma anlamı gibi cimâ anlamını da ihtiva ediyor olması muhtemeldir. Bu sebeple her iki manaya ihtimalli olan bu ifadeleri mutlak dokunma anlamına hamletmekle, sıklıkla karşılaşılan (umûmî belvâ kabilinden olan) bu meselede insanlara büyük bir meşakkat yüklenilmiş olacağını" söyler. Bu sebeple, konu ile ilgili diğer delilleri de göz önünde bulundurularak, "lemese" kelimesinin insanlar için daha kolaylaştırıcı olan muhtemel manaya hamledilmesi gerektiğini savunur.⁷⁵

Zeydîler, "Adamın biri Efendimizin yanına gelerek: 'Ey Allah'ın Resulü ben kadının birine cimâ dışında bir erkeğin bir kadına yapabileceği her şeyi yaptım', deyince Efendimiz de adama: 'Abdest al ve namaz kıl' buyurmuştur"⁷⁶ şeklindeki rivâyete dayanarak, kadına dokunmanın abdesti bozacağı görüşünü savunanlara şu şekilde cevap verirler: 1) Adamın kadına dokunmadan önce abdestli olduğuna ve dokunma neticesinde abdestinin bozulduğu için abdest alması istendiğine dair herhangi bir ipucu yoktur. 2) Adamın, kendinden dokunmadan kaynaklı necâsetin (mezinin) çıkmış olabileceği gerekçesiyle, abdestinin bozulmuş olma ihtimali vardır.⁷⁷ 3) Kişinin helali olmayan bir kadına bu şekilde şehvetle dokunması büyük günahdır. Bize göre, büyük günahlar abdesti bozar.⁷⁸ Bu rivâyet de munkatı' bir rivâyettir. Munkatı' rivâyet ise böylesi bir meseleye delil teşkil edemez.⁷⁹

Zeydîler, "lemese" kıraâtini esas alarak bunun "lâmes" siygasından farklı olduğundan yani muşâreke (ortaklık) ifade etmediğinden dolayı "mutlak dokunma" anlamında olması gerektiğini iddia edenlere şöyle cevap verirler: "Evet, lemesenin manası mutlak dokunmadır. Ancak onu lâmes anlamına hamlediyoruz. Zira bu iki farklı kıraâti, farklı anlamlarda kabul eden hiçbir âlim olmamıştır. Başka bir deyişle, bütün âlimler esas aldıkları kıraâtin dışında kalan diğer kıraâti, mana açısından esas aldıkları kıraâte hamletmişlerdir. Biz de, lâmesenin manasını cimâ olarak kabul ettiğimiz için lemeseyi de ona hamlettik".⁸⁰

4.3. Haricî-İbâzî Mezhebi

4.3.1. Görüşleri

İbâzîler, karşı cinse mutlak dokunmanın abdesti bozmayacağını savunurlar. Fakat onlara göre günah addedilen her türlü söz, fiil ve tutum abdesti bozar.⁸¹ Bu sebeple bir kişinin, bir kadının vücudunun görülmesi caiz olmayan her hangi bir yerine kasıtlı ya da kasıtsız olarak bakması ve ona dokunması yahut da onun el, yüz gibi görülmesi caiz olan bir yerine şehvetle bakması durumunda abdestinin bozulacağını savunurlar.⁸²

⁷⁵ Şevkânî, *Fethu'l-Ķadîr*, 1/301, 302.

⁷⁶ Ħasenî, *ŞerĦu't-Tecrîd*, 1/180, 181.

⁷⁷ Ħaymî es-San'ânî, *er-Ravzu'n-Nazîr*, 1/207.

⁷⁸ Şevkânî, *Neylü'l-Evtâr*, 1/554-555.

⁷⁹ Şevkânî, *Fethu'l-Ķadîr*, 1/752.

⁸⁰ Ħasenî, *ŞerĦu't-Tecrîd*, 1/180.

⁸¹ Muhammed İbrâhîm el-Kindî, *Beyânu's-Şer'* (MesĶaĶ/Ummân: Vezâretü't-Türâşî'l-Kavmî ve's-Şekâfe, 1405/1984), 8/187; Âmir b. Alî eş-Şemmâhî, *Kitâbu'l-İzâh* (MesĶaĶ/Ummân: Vezâretü't-Türâşî'l-Kavmî ve's-Şekâfe, 4. Basım, 1420/1999), 1/124-129, 136, 137.

⁸² Sâlimî, *Me'âricu'l-A'mâl*, 1/229, 230; Kindî, *Beyânu's-Şer'*, 8/158-160.

İbâzîlere göre, mahrem (evlenilmesi ebedî haram) olan kadının, mahremi olan erkeğe karşı avret mahalli diz kapağı ile göbeğı arasındır. Bu sebeple mahrem olan erkeğın, mahreminin avret olmayan bölgelerine şehvetsiz dokunması abdestini bozmaz, ancak bu yerlere şehvetle dokunması durumunda abdesti bozulur.⁸³

Diğer taraftan bazı İbâzî âlimlere göre, mahrem olmayan (evlenilmesi caiz olan) kadınların el ve yüzlerine bakmak caiz olduğu için bu bölgelere dokunmak da caizdir. Bu görüşe göre, zikredilen bölgelere şehvetsiz olarak bakılmasında abdest bozulmayacağı gibi şehvetsiz olarak dokunulmasında da abdest bozulmaz. Bu görüş, mezhebin önemli bazı eserlerinde nakledilmesine rağmen mezhepte muteber görüş değildir. Mezhep içerisinde sahih kabul edilen görüş ise şudur: Dokunmak bakmaktan farklıdır. Zira dokunmak şehveti celp etme hususunda daha etkilidir. Bu sebeple bakılması caiz olan yerlere dokunmak abdesti bozar.⁸⁴ İbâzîlerin mülânese hakkındaki muteber görüşü bu şekilde olmakla birlikte, şehvetin varlığını göz önünde bulundurmadan yabancı (nâmahrem) kadına kasıtlı veya kasıtsız olarak dokunmanın abdesti bozacağı görüşü de mevcuttur.⁸⁵

Yine onlara göre, bakılması ve dokunulması durumunda günah söz konusu olmadığı için eşlere veya şehvet duyulmayacak kadar yaşlı (âyise) olan kadınlara bakmak ve dokunmak da abdesti bozmaz.⁸⁶ Ayrıca saça, tırnağa ve dişe dokunmak da abdesti bozmaz.⁸⁷

İbâzîler, yukarıda, dokunulması abdesti bozar diye ifade ettikleri yerlerde sadece dokunan kişinin abdestinin bozulacağını, dokunulan kişinin ise abdestinin bozulmayacağını ayrıca belirtirler.⁸⁸

İbâzîlerin, ilk dönem fıkıh kitaplarında, ilgili âyetlerin söz konusu ifadesinin mutlak dokunma veya cimâ anlamında olduğu hususu üzerinde pek durmadıkları, daha çok günâh sayılan bakışların ve dokunmaların abdesti bozduğu konusuna odaklandıkları görülmektedir. Fakat zamanımıza yakın tarihlerde yazılan İbâzî fıkıh kitaplarında Sünnî kaynaklardan çok yararlanmışlar ve Hanefî fıkıhçılarına benzer bir metot izleyerek söz konusu ifadelerin cimâ anlamında olduğu üzerinde durmuşlardır.⁸⁹

Kısaca İbâzîlere göre, karşı cinsle mutlak dokunma abdesti bozmaz. Ancak açılması/bakılması haram olan avret bölgelerine bakılması veya el, yüz ve ayakaltları gibi açılması/bakılması haram olmayan bölgelere şehvetle dokunulması durumunda günah işlenmiş olacağı için abdestin bozulacağını savunurlar.

⁸³ Sâlimî, *Me'âricu'l-A'mâl*, 1/229, 230; Kindî, *Beyânu's-Şer'*, 8/158-160.

⁸⁴ Şemmâhî, *Kitâbu'l-İzâh*, 1/137, 139.

⁸⁵ Şemmâhî, *Kitâbu'l-İzâh*, 1/137; Tafeyyîş, *Şerhu Kitâbi'n-Nîl*, 1/136.

⁸⁶ Muhammed b. Yûsuf et-Tafeyyîş, *Şerhu Kitâbi'n-Nîl ve Şifâi'l-'Alil* (Cidde: Mektebetu'l-İrşâd-Beyrut: Mektebetu'l-Feth, ts.), 1/136; Şemmâhî, *Kitâbu'l-İzâh*, 1/137; Sâlimî, *Me'âricu'l-A'mâl*, 1/229, 230.

⁸⁷ Tafeyyîş, *Şerhu Kitâbi'n-Nîl*, 1/136.

⁸⁸ Şemmâhî, *Kitâbu'l-İzâh*, 1/137.

⁸⁹ Söz gelimi, yaklaşık bir asır önce kaleme alınan, *Me'âricu'l-A'mâl* adlı eserde bunu daha net bir şekilde görmekteyiz. İlk asırlarda yazılan İbâzî fıkıh kitaplarında ilgili âyetlerde yer alan mülânese üzerinde pek durulmaz, sadece günâh olan hususların abdeste etkisi bağlamında, haram bakış ve dokunuşların abdesti bozduğu söylenir. Oysa yukarıda zikredilen eserde mülânese konusu geniş bir şekilde ele alınmıştır. Daha fazla bilgi için bk. Sâlimî, *Me'âricu'l-A'mâl*, 1/253-260.

4.3.2. Delilleri

1) Hz. Âişe'nin, “*Gecenin birinde Efendimizi elimle yokladım, secde ederken elim ayağının tabanına değdi. O secdede şöyle şöyle dua ediyordu*”⁹⁰ şeklindeki rivâyetinde, dokunma sonucunda Hz. Peygamber'in namazına devam ettiği anlaşılmaktadır. Bu sebeple eğer kadınlara dokunmak abdesti bozsaydı Efendimiz namaza devam etmezdi.

2) Yine Hz. Âişe'nin, “*Efendimiz beni öptü ve abdest yenilemeden namaz kıldı*”⁹¹ şeklindeki rivâyeti.

3) Hz. Peygamber'den rivâyet edilen, “*(Helaliniz olmayan) Kadınların güzellikleri size haram kıldı*”⁹² mealindeki hadîs.

Bu hadîs, esasında mezhepteki, günaha sebep olan haram bakışlar ve dokunuşlar abdesti bozar görüşünün delilidir.

4) Araçlarla mevâlî arasında mülâmesenin ne olduğu hususunda çıkan tartışma üzerine İbn Abbâs'ın dediği, ‘Kur’ân'da bahsedilen mülâmese cimâdir’⁹³ şeklindeki söz/görüş.

Son dönemlerdeki ibâzî kaynaklarda bu delil, mülâmesenin cimâ anlamında olduğu görüşünü desteklemek üzere zikredilmektedir.

5) Lâmese kelimesi mufâ’ale kipinde olması yani müşareket bildirmesi sebebiyle ibâzîler tarafından “cimâ” şeklinde anlaşılmış ve bu bağlamda “lemese” kelimesi de “lâmese”ye hamledilmiştir.⁹⁴

6) Lâmese ile aynı manada olan “messe (مَسَّةٌ)”⁹⁵ ve “yetemâssâ (يَتَمَّاسًا)”⁹⁶ kelimeleri, Kur’ân-ı Kerîm'in muhtelif yerlerinde cimâ anlamında kullanılmıştır. Dolayısıyla lâmese kelimesi de cimâ anlamında kullanılmalıdır.⁹⁷

7) Hades, biri küçük diğeri büyük olmak üzere iki çeşittir. Âyet-i kerîmelerde küçük hades, def-i hacet⁹⁸ olarak ifade edilmiş; büyük hades ise, ilgili âyetlerde “... أو لاسستم النساء...” (ev lâmestumu'n-nisâe)...” kısmında olduğu gibi mülâmese ile ifade edilmiştir.⁹⁹

⁹⁰ Şemmâhî, *Kitâbu'l-İzâh*, 1/139, 140. Aynı hadîsin Sünnî kaynaklardaki rivâyeti için bk. Müslim, “Salât”, 22; Nesâî, “Tahâret”, 120; İbn Mâce, “Dua”, 3.

⁹¹ Sâlimî, *Me'âricu'l-A'mâl*, 1/256; Dâreku'tnî, *Sünen*, 1/245.

⁹² Şemmâhî, *Kitâbu'l-İzâh*, 1/137.

⁹³ Sâlimî, *Me'âricu'l-A'mâl*, 1/256.

⁹⁴ Sâlimî, *Me'âricu'l-A'mâl*, 1/257.

⁹⁵ “Messe” ile ilgili âyet ve mealî şöyledir: (وَإِنْ مَلَئْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمْسُوهُنَّ وَقَدْ فَرَضْتُمْ لَهُنَّ فَرِيضَةً فَيَصِفُ مَا فَرَضْتُمْ إِلَّا أَنْ يُعْفُونَ أَوْ) “Eğer onlara mehir tespit eder de kendilerine el sürmeden (beraber olmadan) boşarsanız, tespit ettiğiniz mehri yarısı onlarındır. Ancak kadının, ya da nikâh bağı elinde bulunanın (kocanın, paylarından) vazgeçmesi başka. Bununla birlikte (ey erkekler), sizin vazgeçmeniz takvaya (Allah'a karşı gelmekten sakınmaya) daha yakındır. Aranızda iyilik yapmayı da unutmayın. Şüphesiz Allah, yaptıklarınızı hakkıyla görendir”. Bk. el-Bakara 2/237.

⁹⁶ “Yetemâssâ” kelimesinin geçtiği âyet ve mealî şöyledir: (وَالَّذِينَ يَخْطَرُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا قَالُوا فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَتَمَّاسًا ذَلِكَمْ يُوعَظُونَ بِهِ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ) “Kadınlardan zihâr yapılarak ayrılıp sonra da söylediklerinden dönecek olanlar, eşleriyle birbirlerine dokunmadan (beraber olmadan) önce, bir köle azat etmelidirler. İşte bu hüküm ile size öğüt veriliyor. Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır”. Bk. el-Mücâdele 58/3.

⁹⁷ Sâlimî, *Me'âricu'l-A'mâl*, 1/257.

⁹⁸ Def-i hacet, Kur’ân-ı Kerîm’de; (أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ) “...yahut sizden biriniz def-i hacetten geldiği zaman...” şeklinde zikredilir. Bk. en-Nisa 4/43; el-Mâide 5/6.

⁹⁹ Sâlimî, *Me'âricu'l-A'mâl*, 1/257.

4.3.3. İtirazlara/Karşıt Görüşlere Verdikleri Cevaplar

Lâmesenin hakîkî manasının dokunma olduğunu söyleyenlere: “Evet, lâmesenin hakîkî manası mutlak dokunma olmakla beraber, “ğâit” ve “nikâh” kelimelerinde olduğu gibi, âyetlerde mecâzen cimâ anlamında kullanılmıştır” ifadeleriyle cevap verirler.¹⁰⁰ Ayrıca Hz. Peygamber’in, eşlerini öptüğü ve abdest almadan namaz kıldığı rivâyetleri de mülâmesenin cimâ anlamında anlaşılması gerektiğine delildir.¹⁰¹

Mülâmesenin yer aldığı âyetlerden biri olan en-Nisâ 4/43’te, “...cünüp iseniz yıkanmadan namaza yaklaşmayın...”, ifadesi/emri açık bir şekilde yer almaktadır. Buna göre mülâmeseyi de cimâ şeklinde anlamak âyette aynı konunun iki defa tekrar edilmiş olmasını gerektirir, diyenlere ise: “Hayır, mülâmeseyi cimâ olarak anlamak mutlak anlamda tekrarı gerektirmez. Zira “...cünüp iseniz yıkanmadan namaza yaklaşmayın...” ifadesi geneldir; ihtilal sebebiyle veya sebepsiz yere gerçekleşen inzal gibi cünüplüğü de kapsar. Mülâmeseyi ise, sadece cimâdan kaynaklanan cünüplüktür. Yani birinci ifade âmîm lafız iken ikinci ifade hâs lafızdır”, şeklinde cevap verirler.¹⁰²

5. Değerlendirme ve Sonuç

Fıkıhçılar, abdest ve teyemmümün ele alındığı, Nisâ Sûresi 43. ve Mâide Sûresi 6. âyetlerde yer alan “... أو لامستم النساء ... (ev lâmestumu’n-nisâe/ya da kadınlara dokunduğunuzda)...” ifadesinin manası hakkında ihtilaf etmişlerdir. Fukahânın bir kısmı âyetlerdeki ifadenin mutlak dokunma anlamında olduğu ve bu sebeple evlenilmesi caiz olan (nâmâherem) kadına dokunmanın abdesti bozacağı; buna karşılık bazıları ise, bu ifadenin cinsel birliktelik anlamında olduğu ve dolayısıyla salt dokunmanın abdesti bozmayacağı ictihâdında bulunmuşlardır.

Söz konusu ihtilafın genel itibarıyla şu iki sebebe dayandığını söylemek mümkündür: Birincisi, ilgili kelimelerin hakîkî/sözlük manalarının “mutlak dokunma”, “el ile dokunma” ve “el ile yoklama” anlamında olduğu halde mecâzen “cimâ” anlamında da kullanılıyor olmalarıdır. İkincisi ise, âyetlerdeki ifadelerin “mutlak dokunma” ve “cimâ” anlamında olduğunu belirten rivâyetlerin bulunması ve bunlardan herhangi birinin sıhhati üzerinde uzlaşılabilmiş olunmasıdır.

Çalışmamızda “lems” ve “mülâmeseyi” ifadelerinin Şîfî-Caferî, Şîfî-Zeydî ve Haricî-İbâzî mezhepleri tarafından nasıl anlaşıldığı; konuyla ilgili görüşleri, delilleri ve karşıt görüşteki fakih veya mezheplere vermiş oldukları cevaplar serdedilmeye çalışılmıştır.

Öncelikle ifade etmek gerekir ki; İbâzî mezhebinin, “karşı cinsle dokunmanın günah olduğu bazı durumlarda, abdestin bozulacağı” görüşünü hariç tutacak olursak, Sünnî olmayan bu üç mezhebin, karşı cinsle mutlak anlamda dokunmanın, abdesti bozmayacağı hususunda ittifak ettiklerini söylemek mümkündür. Ne var ki, bu üç mezhep söz konusu meseleyi ele almaları ve özellikle de görüşlerini temellendirmeleri noktasında birbirlerinden oldukça farklı yol ve yöntemler sergilemişlerdir.

Yukarıda verilen ön bilgiden sonra, çalışmada elde edilen bulguları mezhepler bağlamında şöylece ortaya koymak mümkündür:

¹⁰⁰ Şemmâhî, *Kitâbu'l-İzâh*, 1/139.

¹⁰¹ Sâlimî, *Me'âricu'l-A'mâl*, 1/258.

¹⁰² Sâlimî, *Me'âricu'l-A'mâl*, 1/258.

Caferîler, söz konusu âyet-i kerîmelerde yer alan “... أو لامستم النساء...” ifadesinin cimâ anlamında olduğunu, bu sebeple karşı cinse mutlak anlamda dokunmanın abdesti bozmayaacağını savunurlar. Çünkü onlara göre, bu konu hakkında, ehl-i beyt imâmılarından söz konusu ifadelerin cimâ anlamında olduklarını ifade eden rivâyetlerin geldiği kabul edilir.

Caferîlerin, ehl-i beyt imâmıların masum kabul etmeleri, dahası onların vahiy aldıklarına, Kur’ân-ı Kerîm’in ehl-i beyte nazil olduğuna ve bu sebeple de Kur’ân-ı Kerîm’i hakıyla sadece onların anlayabileceğine inanmaları konusunda icmâ ettikleri görülmüştür. Dolayısıyla bu konuda, Caferîlerin görüş ayrılığı içerisinde olmadıkları rahatlıkla söylenebilir.

Caferîler, kendilerine özđü hadîs anlayışına istinaden muhafazakâr tavır sergilemeleri sebebiyle masum kabul ettikleri ehl-i beyt imâmılarından gelen rivâyetlere aykırı olan hiçbir rivâyeti ve ictihâdı kabul etmemişlerdir. O kadar ki onlar, görüşlerini savunma sadedinde, kendileriyle aynı görüşte olan bazı Sünnî mezheplerin konu hakkındaki birçok rivâyetini ve akli istidlallerini kullanmamayı tercih etmişlerdir. Aynı şekilde söz konusu görüşlerini teyit etmek için, özellikle ilk dönemlerde, hiç bir lugavî ve akli istidlale de başvurma ihtiyacı duymamışlardır.

Yine Caferîler, bahsi geçen görüşlerini sadece masum imâmıların rivâyetleriyle savundukları için, kendilerinden farklı düşünün âlim veya mezheplere hiçbir şekilde cevap verme yoluna da gitmemişlerdir. Buna ilave olarak, muhtemelen ehl-i beytin rivâyetlerini sorgulamak anlamına geleceği için söz konusu ifadeleri kıyas veya ictihâd yöntemi ile anlamaya çalışma gayretlerini de şeytanî bir metot olarak nitelemişlerdir.

Caferîlerin bu korumacı tavırlarının, imâmlardan gelen rivâyetlerin hiçbir tenkit ve sorgulamaya tâbi tutulmadan tartışmasız olarak kabul edilmesi anlayışının temsilcisi olan Ahbârîlik geleneği/anlayışı ile hicri 6. asra kadar devam ettiğini söylemek mümkündür. Fakat zamanla Şîa içinde Ahbârîliğin yanında, Usûlîlik anlayışının da mezhepte kabul görmeye başlaması ve mutedil sayılabilecek bazı Şîf âlimlerin ortaya çıkmasıyla, serdettikleri görüşlerin, imâmıların rivâyetleri yanında Sünnî kaynaklarda yer alan bazı rivâyetler ve lugavî ve akli istidlal yöntemleriyle de savunulduğu görülmüştür. Şu halde, Caferîlerin âyeti anlama yöntemleri büyük oranda hadîs anlayışlarında sahip oldukları farklı usullerle alakalıdır. Onların hadîs anlayışları sadece imâmlardan gelen rivâyetleri hadîs olarak kabul etme üzerine bina edildiği için bu konuda da imâmıların rivâyetleriyle yetinmişlerdir. Şu halde konuyla ilgili olarak imâmlardan gelen rivâyetler sadece cinsel ilişkinin abdesti bozacağını ifade ettiği için onların genel tavrı bu yönde olmuştur.

Zeydîler de, Caferîler gibi ilgili âyetlerde yer alan lâmesenin cimâ olduğunu, bu sebeple karşı cinse dokunmanın abdesti bozmayacağını ittifakla kabul etmişlerdir. Ancak Zeydîlerin konuya yaklaşımları Caferîlerden oldukça farklıdır. Şöyle ki, onlar, bu konuyu sadece ehl-i beyt imâmılarından gelen rivâyetler çerçevesinde temellendirmemişlerdir. Aksine onlar, görüşlerini ortaya koyarken Şîf kaynaklarında yer alan rivâyetlerden istifade ettikleri gibi, başta bazı Sünnî fakih ve mezheplerin başvurduğu birçok rivâyetten ve de akli ve nakli delillerden son derece istifade etmişlerdir. Ayrıca Zeydîler, meselenin lugavî ve akli istidlal yöntemleri ile ele alınmasının gerektiğine ve bunda herhangi bir problemin söz konusu olmadığına da vurgu yapmışlardır.

Zeydîler, yine konu ile ilgili görüşlerini, çok yönlü delillerle temellendirmeye çalıştıktan sonra, kendi delillerine yapılan tenkitlere teker teker cevap vermişler ve muhaliflerinin delillerini titizlikle inceleyerek zayıf veya istidil edilemeyecek özelliklere sahip olduklarını ortaya koymak için gayret göstermişlerdir.

Şu halde denilebilir ki Zeydîler, “lemese” ve “lânese” kelimelerini, diğer bazı Sünnî kaynaklardan ve mezheplerden azamî derecede istifade ederek, ön yargıdan uzak ve daha tutarlı bir şekilde anlamaya çalışmışlardır. Bu sebeple Caferîlerin ile Zeydîlerin, söz konusu mesele hakkında lemese ve lânesenin hiçbir şekilde abdesti bozmayacağını kabul etmelerine rağmen konuyu birbirlerinden çok farklı şekillerde değerlendirdikleri görülmüştür.

İbâzîlerin dokunma (lemese/lânese) meselesine bakışlarına gelince; onların, Caferîler ve Zeydîlerden oldukça farklı noktadan konuyu ele aldıkları görülmektedir. Şöyle ki; onlar, karşı cinsle mutlak anlamda dokunmanın abdesti bozduğunu söylemezler. Ne var ki, küçük veya büyük olduğuna bakılmadan, işlenen her türlü günahın abdesti bozduğunu savunurlar. Bu sebeple kişinin, eşi hariç, karşı cinsin veya hemcinsinin avret mahalline bakmasının ya da nâmahrem bir kadının bakılması caiz olan el ve yüz gibi azalarına şehvetle dokunmasının abdesti bozacağı görüşündedirler.

İbâzîlerin, Caferîler ve Zeydîlerden farklı yönlerinden biri de şudur; onlar, ilk dönemlerde, abdesti bozan durumları ele alırken karşı cinsle mutlak anlamda dokunmanın abdeste etkisinden pek bahsetmemişlerdir. O kadar ki, ilgili âyetleri mülânese açısından değerlendirmedikleri gibi, ilk dönemlerde telif etmiş oldukları kitaplarda, mülânesenin mutlak anlamda dokunma mı yoksa cimâ anlamında mı olduğuna da değinmemişlerdir. Fakat son dönemde (yaklaşık bir asır öncesinde) yazmış oldukları bazı eserlerinde, karşı cinsle dokunmanın abdeste bir etkisinin olup olmadığını ilgili âyetler üzerinden, daha geniş bir bakış açısıyla ele aldıkları görülmüştür. Şöyle ki, konuyla ilgili görüşlerini temellendirirken Sünnî veya Şîî kaynaklarda yer aldığına bakmadan, her türlü rivâyeti, lugavî ve akli delilleri kullanmışlardır. Ayrıca kendilerinden farklı görüşte olanların delillerini çürütmeye yönelik gayret gösterdikleri de görülmüştür. Ne var ki onlar, görüşlerine destek veren her türlü rivâyet ve delili tetkik etmeden veya sıhhat açısından teyit etmeden almışlardır.

Özetle İbâzîlerin haram olan bakış ve dokunuşların abdesti bozacağı görüşü ayrı tutulacak olursa, Sünnî olmayan bu üç mezhep, karşı cinsle dokunmanın abdesti bozmayacağı hususunda ittifak etmişlerdir. Ancak Caferîlerin, kendilerini masum imâmların görüşleri ve rivâyetleri ile sınırlandırarak mülânese konusunda oldukça muhafazakâr davrandıklarını, Zeydîlerin nispeten mutedil olduklarını, İbâzîlerin ise, abdesti bozan hususları farklı telakkî ettikleri için konuyu ayrıntılı olarak ele almadıklarını söylemek mümkündür.

Kaynakça

- ‘Âmilî, Muhammed b. Alî el-Mûsevî. *Medâriku’l-İhkâm Şerhu Şerâi’i’l-İslâm*. thk. Müessesetü Âl-i Beyt li İhyâi’t-Türâs. 9 Cilt. Meşhed/İrân: Müessesetü Âl-i Beyt li İhyâi’t-Türâs, 1410.
- Beroje, Sahip. “Fıkıh Açısından Karşı Cinsle Dokunmanın Abdeste Etkisi”. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 30 (2017): 385-421.
- Büceyremî, Süleymân b. Muhammed b. Ömer. *el-Büceyremî ‘ale’l-Ĥatîb*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1996.

- Burücerdî, Âkâ Huseyn et-Tabâtabâî. *Câmi'ü Eĥâdisi's-Şî'a*. 31 Cilt. Kum: Matbaatu'l-İlmiyye, 1399.
- Cassâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî. *Aĥkâmu'l-Ķur'ân*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâşi'l-'Arabî, 1412/1992.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmâ'îl b. Hammâd. *eş-Şihâh Tâcü'l-Luġa ve Şihâhu'l-'Arabiyye*. thĶ. Ahmed Abdulġafûr 'Attâr. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlm ve'l-Melâyîn, 2. Basım, 1399/1979.
- DâreĶuĥnî, Alî b. Ömer. *Sünenü'd-DâreĶuĥnî*. thĶ.-tlĶ. Şu'ayb el-Arnâvût vd. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2004.
- Demir, Mahmut. "Sahabe-Ehl-i Beyt Ekseninde Şîf-Sünnî İhtilafının Hadis Rivayetinde Yansımaları". *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi* 6 (2011), 90-111.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî. *Sünenü Ebî Dâvûd*. thĶ. Muhammed Muhyiddîn Abduldĥamid. Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, ts.
- Emîr es-San'ânî, Muhammed b. İsmâ'îl. *Sübülü's-Selâm ilâ Şerĥi Bulûġi'l-Merâm*. thĶ.-tlĶ. Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî. 4 Cilt. Riyâd: Mektebetü'l-Ma'ârif, 1427/2006.
- Fîrûzâbâdî, Necduddîn, Muhammed b. Ya'kûb. *el-Kâmûsu'l-Muĥîĥ*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2005.
- Garyânî, Sâvî Abdurrahmân. *Müdevvenetü'l-Fıĥhi'l-Mâlikî ve Edilletuhu*. 5 Cilt. Beyrût: Müessesetü'r-Reyyân, 1423/2002.
- Gazâlî, Ebû Ĥâmid Muhammed b. Muhammed. *el-İĥtîşâd fi'l-İtikâd*. Cidde: Dâru'l-Minhâc, 2. Baskı, 1433/2012.
- Gaznevî, Ebû Hafs Sirâcuddîn Ömer b. İshâk. *Şerĥu 'Aĥîdeti't-Taĥaviyye*. thĶ. Ĥâzım Geylânî el-Hanef - Muhammed Abdulkâdir Nassâr. Mısır: Dâru'l-Kerez, 2009.
- Göç, Emine Esin. "Lemsü'n-nisâ"nın Abdeste Etkisi Konusundaki Fıĥhî Tartışmalar". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 35/2 (2008), 73-90.
- Hasenî, Ahmed b. Huseyn el-Hârûnî. *Şerĥu't-Tecrîd fi Fıĥhi'z-Zeydiyye*. thĶ. Muhammed Yahyâ Sâlim Ezân - Ĥâmid Câbir 'Âbid. 6 Cilt. San'a/Yemen: Merkezü't-Türâşi ve'l-Buĥûsî'l-Yemenî, 1427/2006.
- Haymî es-San'ânî, Şerefüddîn Huseyn b. Ahmed b. Huseyn. *er-Ravzu'n-Nazîr Şerĥu Mecmû'i'l-Fıĥhi'l-Kebîr*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Cîl, ts.
- İbn 'Âşûr, Muhammed et-Tâhir. *et-Taĥrîr ve't-Tenvîr*. Tunis: Dâru't-Tûnisîyye, 1984.
- İbn Âbidîn, Seyyîd Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdulazîz. *Ĥâşiyetu İbn Âbidîn (Reddü'l-Muĥtâr 'ale'd-Dürri'l-Muĥtâr)*. 12 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2015.
- İbn Hacer el-Heytemî, Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Alî. *Tuĥfetü'l-Muĥtâc fi Şerhi'l-Minhâc me'a Ĥâşiyeti's-Şirvânî ve Ĥâşiyeti İbn Kâsım el-Abbâdî*. tsh. Alî 'Udde. 10 Cilt. Mısır: el-Mektebetü't-Ticâriyyeti'l-Kübrâ, 1357/1983.
- İbn Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed. *Müsned*. thĶ. Şu'ayb el-Arnâvût - Âdil Mürşid. 50 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1995.
- İbn Keşîr, İmâduddîn Ebu'l-Fedâ İsmâ'îl. *Tefsîru'l-Ķur'âni'l-'Azîm*. 15 Cilt. Kahire: Müessesetü'l-Kurtubâ/Mektebetü Evlâdî's-Şeyh li't-Türâşi, 1421/2000.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed. *el-Muġnî Şerĥu Muĥtasarı'l-Ĥurâkî*. Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Riyâd.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvinî. *Sünen*. thĶ. Muhammed Fuâd Abdalbâkî. b.y.: Dâru'l-Fikr, ts.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Mukerrem el-İfrîkî el-Mısırî. *Lisânü'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sadr, 1414.
- İbnu'l-Cezerî, Ebu'l-Hayr Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf. *en-Neşru fi'l-Kıraâti'l-Aşr*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.
- İsfehânî, Ebu'l-Kâsım el-Huseyn b. Muhammed Râġib. *el-Müfredât fi Ġaribi'l-Ķur'ân*. thĶ. Muhammed Seyyîd Keylânî. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.
- Kahraman, Hüseyin. "Hadislerle Göre Karşı Cins Dokunmanın Abdeste Etkisi". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/1 (2010), 69-109.

- Kahraman, Hüseyin. "Hadislere Göre Kusmanın Abdeste Etkisi". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/2 (2009), 152-182.
- Kâşânî, Alâuddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd. *Bedâiu's-Sanâi' fi Tertîbî's-Şerâi'*. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.
- Kâşânî, Muhammed Muhsin el-Feyd. *Tefsîru's-Şâfi'*. Meşhed: Dâru'l-Murtezâ, 2. Basım, 1402/1982.
- Kindî, Muhammed İbrâhîm. *Bayânu's-Şer'*. 38 Cilt. Meskat/Ummân: Vezâretü't-Türâşî'l-Kavmî ve's-Sekâfe, 1405/1984.
- Kummî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Alî b. Huseyn b. Mûsâ b. Bâbeveyh. *Men lâ Yahzuruhu'l-Fâkih'*. Beyrut: Müessesetü'l-Âlemî, 1406/1986.
- Kur'ân-ı Kerîm Meâlî*. çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 14 Basım, 2012.
- Bekir Kuzudişli, "Şa'da Rivayet Olgusunu Şekillendiren Temel Unsurlar", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 18/1(2018), 59-95.
- Küleynî, Muhammed b. Ya'kûb. *el-Kâfi'*. Beyrut: Menşûrâtu'l-Fecr, 1428/2007.
- Mağribî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed. *Mevâhibu'l-Hâli'*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.
- Makbilî, Sâlih b. Mehdî. *el-Menâr fi'l-Muhtâr min Cevâhiri'l-Bahri'z-Zahhâr*. 2 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1408/1988.
- Mâlik b. Enes, Ebû Abdillâh. *el-Muvatta'a*. thk. Beşşâr 'Avl Ma'rûf. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 2. Basım, 1417/1997.
- Marifet, Muhammed Hâdî. *et-Temhîd fi 'Ulûmi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'te'arufi'l-Matbû'at, 1432/2011.
- Mezfer, İsmâ'îl b. Mûsâ b. Ca'fer. *Ca'feriyyât*. thk. Muştâk Sâlih. Kerbelâ: Isdâru Şu'beti't-Tahkîk, 1434/2013.
- Müslim, Ebu'l-Huseyn b. el-Haccâc. *Şahîhu Müslim*. thk. Muhammed Fuâd Abdulkâkî. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâşî'l-'Arabî, ts.
- Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şu'ayb b. Alî b. Sinân. *Sünenü'n-Nesâî (es-Suğrâ)*. thk. Abdulfettâh Ebû Ğudde. Haleb: Mektebetü'l-Matbû'ati'l-İslâmiyye, 1406/1986.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ. *Ravzatu't-Tâlibîn*. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1423/2002.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ. *el-Mecmu' Şerhu'l-Mühezzeb*. thk.-tlk. Muhammed Necîb Mu'tî'î. Cidde: Mektebetü'l-İrşâd, ts.
- Öz, Mustafa. "Ca'fer es-Sadık". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/1-3. Ankara: TDV Yayınları, 1993.
- Öztürk, Mustafa. "İmâmîyye Şâsi'nin Kiraat ve Ahruf-i Seba Anlayışı". *Marife* 8/3 (Kış 2008): 121-154.
- Remlî, Şemsuddîn Muhammed b. Ebi'l-Abbâs Ahmed b. Hamza b. Şihâbiddîn. *Nihâyetu'l-Muhtâc ilâ Şerhi'l-Minhâc* (eş-Şebrâmelîsî ve el-Mağribî er-Reşîdî'nin haşiyeleri ile birlikte). 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1404/1984.
- Sâlimî, Nûruddîn b. Abdullâh b. Hâmid. *Me'âricu'l-A'mâl 'alâ Medârici'l-Kemâl*. 8 Cilt. Bidiye/Ummân: Mektebetü'l-İmâm es-Sâlimî, 2010.
- Sübhânî, Cafer. *Uşulu'l-Hadis ve Ahkâmuhu fi İlmî'd-Dirâye*. Lübnan: Dâru Cevâdi'l-Eimme, 1444/2012.
- Şemmâhî, Âmir b. Alî. *Kitâbu'l-İzâh*. 4 Cilt. Meskat/Ummân: Vezâretü't-Türâşî'l-Kavmî ve's-Sekâfe, 4. Basım, 1420/1999.
- Şevkânî, Muhammed b. Alî b. Muhammed. *Fethu'l-Qadîr el-Câmî'u beyne Fenneyi'r-Rivâye ve'd-Dirâye min İlmî't-Tefsîr*. thk. Abdurrahmân 'Amîra. 5 Cilt. b.y.: Dâru'l-Vefâ, 1994.
- Şevkânî, Muhammed b. Alî b. Muhammed. *Neylü'l-Evâtâr Şerhu Münteka'l-Ahâbâr*. thk. Ebû Mu'âz Târîk. 12 Cilt. Riyâd: Dâru İbni'l-Kayyim - Kahire: Dâru İbn Affân, 1426/2005.
- Şeyh, Muhammed Sankur. "Messu'l-Mer'eti lâ Yankuzu'l-Vuzûe inde'l-İmâmîyye". *Huda'l-Kur'ân*. Erişim 17 Ekim 2019. <http://hodaalquran.com/details.php?id=10040>.
- Şirbînî, Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb. *Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti Elfâzi'l-Minhâc*. 4 Cilt. İstanbul: Matbaatu Eser, 1377/1958.

- Tabersî, Ebû Alî el-Fadl b. Hasen. *Mecma'u'l-Beyân fi Tefsîri'l-Ķur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Murtezâ - Dâru'l-'Ulûm, 1427/2006.
- Tafeyyîş, Muhammed b. Yûsuf. *Şerĥu Kitâbi'n-Nîl ve Şifâi'l-'Alîl*. 17 Cilt. Cidde: Mektebetü'l-İrşâd-Beyrut: Mektebetü'l-Feth, ts.
- Tenûhî (Sahnûn). Ebû Saîd Abdüsselâm b. Saîd b. Habîb. *Müdevvenetü'l-Kübrâ*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru Sadr, ts (Eser kapakta İmâm Mâlik'e nispet edilmiştir).
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre İbn Mûsâ. *Sünenü't-Tirmizî*. thĥ. Ahmed Muhammed Şâkir. Kahire: y.y., 1357/1938.
- Turay, Fatih. "Kanın Abdeste Etkisi". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 43 (2015), 422-439.
- Tûsî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Alî b. Hasen b. Alî. *el-İstibşâr*. thĥ. Seyyîd Hasen el-Mûsevî Horesân. Tahran: Dâru'l-Kütübî'l-İslâmiyye, 4. Basım, 1363.
- Tûsî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Alî b. Hasen b. Alî. *el-Mebsût fi Fıĥhi'l-İmâmiyye*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmiyye, ts.
- Tûsî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Alî b. Hasen b. Alî. *Tehzîbu'l-Aĥkâm fi Şerĥi'l-Muĥni'a*, thĥ. Alî Ekber el-Ķafârî. 10 Cilt. Tahran: Dâru'l-Kütübî'l-İslâmiyye, 1385.
- Tûsî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Alî b. Hasen b. Alî. *et-Tibyân fi Tefsîri'l-Ķur'ân*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâşî'l-'Arabî, ts.
- Yılmaz, Mustafa Kâzım. "Mecmau'l-Beyân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/257. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Zeyd b. Alî, Ebu'l-Huseyn. *Müsnedü'l-İmâm Zeyd*. Lübnan: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.